

ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ-ΣΚΟΠΙΑ ΚΑΙ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ-ΑΘΗΝΑ
ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τειμήρια και απόρρητα έγγραφα 1950-1960

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, ΑΡ. 107

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΤΣΑΝΟΣ

ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ-ΣΚΟΠΙΑ ΚΑΙ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ-ΑΘΗΝΑ
ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τεκμήρια και απόρρητα έγγραφα 1950-1960

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2009

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 2006-2009

<i>Πρόεδρος</i>	: Νικόλαος Μέρτζος
<i>Αντιπρόεδρος</i>	: Χαράλαμπος Νάσλας
<i>Γεν. Γραμματεύς</i>	: Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά
<i>Ταμίας</i>	: Θεόδωρος Δαρδαβέσης
<i>Έφορος Βιβλιοθήκης</i>	: Ιωάννης Κολιόπουλος
<i>Σύμβουλοι</i>	: Κωνσταντίνος Βαβουσκός Αθανάσιος Καραθανάσης Βασίλειος Πάππας Αριστοτέλης Βρίτσιος

© Copyright: ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ISBN: 978-960-7265-95-1

Πρόλογος

Κατά την τελευταία περίοδο 1991-2009 επικρατεί χωρίς αντίλογο και συνεχώς εντείνεται στον δημόσιο λόγο των Ελλήνων η γενικευμένη άποψη ότι δήθεν «η Ελλάδα δεν έκανε τίποτε από το 1944 μέχρι το 1991 με την προπαγάνδα των Σκοπίων και της Γιουγκοσλαβίας για τη Μακεδονία». Η άποψη αυτή είναι τελείως ανιστόρητη και αποδεδειγμένα ψευδής αλλά, ωστόσο, κυριαρχεί επειδή ακριβώς όσοι την διαδίδουν και όσοι την προσλαμβάνουν είναι όσοι πράγματι δεν έκαναν τίποτε ούτε γνωρίζουν τίποτε για το Μακεδονικό - οι νεότεροι δεν είχαν γεννηθεί, οι παλαιότεροι δεν είχαν ασχοληθεί και σημαντικά στοιχεία περί του αντιθέτου έχουν λησμονηθεί. Επί πλέον όψιμοι επικριτές, μεταγενέστεροι διαχειριστές και ρητορικοί υπερασπιστές, διαγωνιζόμενοι μεταξύ τους σε επίδειξη, ενστερνίζονται, συνήθως εν αγνοία τους, την κυρίαρχη αυτή ψευδολογία διότι τους χρησιμεύει εναλλακτικά ως άλλοθι ή πλειοδοσία ή καταγγελία ή περιαιτολογία ή και τάχα αυθεντία. Τούτο, όμως, συσκοτίζει την κατανόηση του Ζητήματος και, ακόμη χειρότερα, πλήττει βαριά την αυτοπεποίθηση του ελληνισμού και την εμπιστοσύνη του Λαού στην εκάστοτε ηγεσία του.

Η ιστορική αλήθεια, σύμφωνα με αιχλόνητα τεκμήρια, είναι ότι μεταξύ 1944-1960:

1ον Η εκάστοτε ελληνική ηγεσία είχε πλήρη συνείδηση της γιουγκοσλαβικής πλεκτάνης και της εν δυνάμει απειλής εναντίον της Μακεδονίας. Ουδέποτε έπαυσε να την αντιμετωπίζει αποφασιστικά, ποτέ όμως εικωφαντικά και πάντοτε εν μέτρω σε απόλυτη συνάρτηση με τις διεθνείς συνθήκες και τις στρατηγικές ισορροπίες στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου και των υπερεθνικών συνασπισμών.

2ον Οι τέσσερις τότε εφημερίδες της Θεσσαλονίκης, αλλά και οι σημαντικότερες της Αθήνας, απαντούσαν στην επιβουλή, ενημέρωναν το κοινό τους και ορισμένες, με αιχμή τον *Ελληνικό Βορρά*, προμαχούσαν επί μισόν τουλάχιστον αιώνα.

3ον Προμαχώνας της Μακεδονίας, από το 1939, υπήρξε και μέχρι σήμερα παραμένει η ανύστακτη Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών την οποία, γι' αυτό, ενίσχυσαν αποφασιστικά όλες ανεξαιρέτως οι ελληνικές κυβερνήσεις.

Την πραγματικότητα αυτή αποδεικνύει στερεά και αναδεικνύει επιστημονικά η ανά χείρας Μονογραφία του Εταίρου Κωνσταντίνου Κατσάνου. Στις ολιγοστές αλλά μεστές σελίδες της δημοσιεύει απόρρητα έγγραφα της Γιουγκοσλαβίας, επίσημα πρακτικά, αρθρογραφία και ειδησεογραφία τόσο στα Σκόπια και στο Βελι-

γράφει όσο και στη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα, εκτενή βιβλιογραφία στα Σιόπια και στην Ελλάδα και άλλα ιστορικά στοιχεία. Αποκαθιστά, έτσι, την αμάχητη αλήθεια, αποκαλύπτει ακόμη μια φορά την αμετακίνητη ιδρυτική πολιτική επιδίωξη των Σιοπίων για την κατάκτηση της ελληνικής Μακεδονίας, διαλύει μύθους, καταργεί τα όποια άλλοθι και, πιστεύουμε, ενισχύει την αυτοπεποίθηση των Ελλήνων. Τέλος, οδηγεί τους Εταίρους μας Μακεδόνες στο πατριωτικό καθήκον τους και τους γεμίζει υπερηφάνεια αλλά, περισσότερο, ευθύνες.

Ο συγγραφέας της Μονογραφίας είναι ιστορικός, ειδικός στα βαλκανικά ζητήματα και ιδιαίτερα στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις διαχρονικά. Είναι ένας από τους ερευνητές και συγγραφείς της συλλογικής επιστημονικής μελέτης *Το Μακεδονικό στα Ξένα Αρχεία* που η Εταιρεία κυκλοφόρησε με εξαιρετική επιτυχία πανελλαδικά το 2008 σε συνεργασία με τις κορυφαίες εκδόσεις *Μίλητος*. Τον ευχαριστώ θερμά.

Νικόλαος Ι. Μέρτζος
Πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2009

Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις και η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών στη δεκαετία του 1950

Η προσέγγιση της Ελλάδας με τη Γιουγκοσλαβία ξεκίνησε στις αρχές του 1950 και ολοκληρώθηκε στα τέλη του ίδιου έτους με την τοποθέτηση πρεσβευτών στο Βελιγράδι και την Αθήνα, αντίστοιχα. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων οι δύο πλευρές επιδόθηκαν σε μία διελκυστίνδα σχετικά με το Μακεδονικό Ζήτημα: Η γιουγκοσλαβική πλευρά επιχειρήσε να θέσει ως προϋπόθεση για την εξομάλυνση των διμερών σχέσεων την αναγνώριση της «μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα και τη χορήγηση σε αυτήν μειονοτικών δικαιωμάτων. Αντίθετα, η ελληνική πλευρά προσπάθησε να εκμαιεύσει δήλωση της κυβέρνησης του Βελιγραδίου ότι «δεν πρόκειται στο μέλλον να ανακινήσει το ζήτημα του καθεστώτος της μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα. Τελικά, η πλήρης αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων πραγματοποιήθηκε χωρίς οι δύο πλευρές να υπαναχωρήσουν από τις αρχικές τους θέσεις.¹ Στο διάστημα που ακολούθησε την εξομάλυνση των διμερών σχέσεων η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε να προβάλλει την άποψη περί ανύπαρκτου Μακεδονικού Ζητήματος μετά τον Β' Παγκόσμιο και τον Εμφύλιο Πόλεμο στην Ελλάδα, θεωρώντας ότι όσοι Σλαβόφωνοι παρέμειναν εντός της ελληνικής επικράτειας είχαν ελληνική συνείδηση. Από την πλευρά της η Γιουγκοσλαβία, αντιμετωπίζοντας τις επιθετικές ενέργειες της Σοβιετικής Ένωσης και των υπολοίπων ανατολικοευρωπαϊκών κρατών αλλά και δεινά οικονομικά προβλήματα, απέσυρε προσωρινά το μειονοτικό ζήτημα από την ατζέντα των συνομιλιών. Συνέχισε, ωστόσο, να το θεωρεί ως «ένα από τα πιο ευαίσθητα ζητήματα» στις διμερείς σχέσεις.²

Το «κύριο κλίμα» που επικράτησε στις σχέσεις Αθηνών και Βελιγραδίου από τα τέλη του 1950 και εξής είχε ως αποτέλεσμα οι διπλωματικοί και πολιτικοί κύκλοι της Γιουγκοσλαβίας να αποφεύγουν πλέον να θέτουν το ζήτημα αυτό στο πλαίσιο των διμερών σχέσεων. Το στίγμα της νέας πολιτικής εκφράστηκε μέσα από το περιεχόμενο της πρώτης συνέντευξης του Γιουγκοσλάβου πρεσβευτή στην Αθήνα Ράντος Γιοβάνοβιτς στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης. Ερωτηθείς για το ζήτημα της «μακεδονικής» μειονότητας, απάντησε ότι «πρέπει να αφήσουμε στην

1. Για την εξομάλυνση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων, βλ. Yannis D. Stefanidis, "The United States, Great Britain and the Greek-Yugoslav rapprochement, 1949-1950", *Balkan Studies*, 27/2 (1986), 315-343, Σπυρίδων Σφέτας, «Η εξομάλυνση των ελληνο-γιουγκοσλαβικών σχέσεων (1950/51)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 12-13(2001-2), 191-207 και Κωνσταντίνος Κατσάνος, «Το Μακεδονικό Ζήτημα (1950-1967): Η γιουγκοσλαβική οπτική», Ιωάννης Κολόπουλος και Ιάκωβος Μιχαηλίδης (επιμ.), *Το Μακεδονικό στα ξένα αρχεία. Απόρρητα έγγραφα Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας (1950-1967)*, Αθήνα 2008, σσ. 25-35.

2. Diplomaticki Arhiv Ministarstva Spoljnih Poslova Srbije (Διπλωματικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών Σερβίας, στη συνέχεια DAMSPS), Politički Arhiv (Πολιτικό αρχείο, στη συνέχεια PA), έτος 1950, fascikla 30, dosije 10, signatura 414924/27 Ιουλίου 1950.

άκρη τα ζητήματα τα οποία θα μπορούσαν να επιδεινώσουν τις σχέσεις των δύο χωρών. Θεωρώ ότι δεν υπάρχει ούτε ένα ζήτημα το οποίο δεν μπορεί να επιλυθεί, όταν υπάρχει καλή θέληση και από τις δύο πλευρές».³

Ωστόσο, ακόμη και αν υπήρχε η καλή θέληση και των δύο πλευρών να παραμερίσουν τα ζητήματα που ταλάνιζαν τις σχέσεις των δύο χωρών από την προηγούμενη δεκαετία, το κλίμα καχυποψίας που είχε εμπεδωθεί κατά τη διάρκεια της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα και οι μηχανισμοί που είχαν θεσμοθετηθεί κατά το προηγούμενο διάστημα επηρέασαν τις μετέπειτα εξελίξεις σχετικά με το Μακεδονικό Ζήτημα. Η Γιουγκοσλαβία συνέχισε να παρακολουθεί με ενδιαφέρον τις εξελίξεις επί ελληνικού εδάφους σχετικά με το Μακεδονικό Ζήτημα και ουδέποτε παραιτήθηκε από την προσπάθειά της να κηδεμονεύσει τους σλαβόφωνους πληθυσμούς που είχαν παραμείνει στην Ελλάδα μετά τα «δίσεκτα» χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου. Από την άλλη πλευρά, οι ελληνικές διπλωματικές Αρχές όχι μόνο γνώριζαν την αλυτρωτική προπαγάνδα που εκπορευόταν από την Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας αλλά και προέβαιναν συστηματικά σε παραστάσεις διαμαρτυρίας προς την κυβέρνηση του Βελιγραδίου. Το Μακεδονικό Ζήτημα συνέχισε να υπονομεύει τις σχέσεις των δύο χωρών και οι εξελίξεις στη διάρκεια της συγκεκριμένης δεκαετίας προετοίμασαν ουσιαστικά το έδαφος για την κρίση του 1960-1962.⁴

Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, τόσο στη Θεσσαλονίκη όσο και στα Σκόπια, λειτουργούσαν ιδρύματα τα οποία επωμίστηκαν το βάρος της υπεράσπισης των ελληνικών και αντίστοιχα των Γιουγκοσλαβικών-σλαβομακεδονικών θέσεων για το Μακεδονικό Ζήτημα. Πρόκειται αφενός για την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, η οποία είχε ιδρυθεί το 1939 στη Θεσσαλονίκη και αφετέρου για το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας, που άρχισε τη λειτουργία του το 1948, και τη βραχύβια Ένωση Προσφύγων που ιδρύθηκε στα Σκόπια το καλοκαίρι του 1950. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθούν αναλυτικά μέσα από τη διαθέσιμη διπλωματική αλληλογραφία οι επιπτώσεις της δραστηριότητας των ιδρυμάτων αυτών στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις κατά τη δεκαετία του 1950.

3. DAMSPS, PA, 1951, fascikla 28, dosije 21, signatura 4749 (χωρίς ημερομηνία).

4. Για τις σχέσεις Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας στα τέλη της δεκαετίας του 1950, βλ. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «Ανευ όρων προσφοράν φιλίας: Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις, 1955-1959», Κ. Σβολόπουλος, Κ. Μπότσιου, Ε. Χατζηβασίλειου (επιμ.), *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον εικοστό αιώνα, Διεθνές επιστημονικό συνέδριο Ζάππειο Μέγαρο, 5-9 Ιουνίου 2007*, τόμ. 2, Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», Αθήνα 2008, σσ. 429-446. Για την κρίση του 1960, βλ. Σπυρίδων Σφέτας, *Στη σκιά του Μακεδονικού. Η κρίση Αθήνας-Βελιγραδίου στη δεκαετία του 1960*, Θεσσαλονίκη 2007, Σωτήρης Βαλντέν, *Ελλάδα – Γιουγκοσλαβία. Γέννηση και εξέλιξη μιας κρίσης*, Αθήνα, 1991, σσ. 12-17 και Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, «Επώδυνη γειτονία, Οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις στη σκιά του Μακεδονικού Ζητήματος (1960-1962)», Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφερριάδης και Ευάνθης Χατζηβασίλειου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του 1960. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Αθήνα 2008, σσ. 267-284.

Η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών είχε ήδη να επιδείξει περισσότερα από δέκα χρόνια δραστηριότητας. Είχε ιδρυθεί το 1939 με στόχο «την έρευνα παντός θέματος αφορώντος εις τον Μακεδονικόν Λαόν και εις την Μακεδονικήν Χώραν, ειδικώτερον δε η περισυλλογή, καταγραφή, διατήρησις, μελέτη και δημοσίευσις γλωσσικού, λαογραφικού, ιστορικού, αρχαιολογικού υλικού και λαϊκής τέχνης».⁵

Στο πρώτο χρονικό διάστημα μετά την Κατοχή, η δράση της ΕΜΣ αναπτύχθηκε μέσα στο γενικότερο κλίμα αντισλαβισμού και αντικομμουνισμού που επικρατούσε στην Ελλάδα του Εμφυλίου Πολέμου. Στο πλαίσιο αυτό η Εταιρεία μετείχε σε εκδηλώσεις για τις ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις, όπως, για παράδειγμα, στο «Πανελλήνιο Συνέδριο Εθνικών Διεκδικήσεων», που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη, από τις 25 έως τις 28 Οκτωβρίου 1945.⁶ Οι ομιλίες των Στίλπωνα Κυριακίδη, Βασιλείου Βογιατζή, Δημητρίου Κάκκαβου και Ιωάννη Βογιατζίδη, που εκφωνήθηκαν στο συνέδριο, εγκαινίασαν την εκδοτική σειρά με τίτλο, «Εθνική Βιβλιοθήκη» της ΕΜΣ.⁷ Όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι εκδόσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν αρκετά χρόνια αργότερα από τη γιουγκοσλαβική διπλωματία, η οποία ενέταξε την ΕΜΣ στον κατάλογο των ελληνικών αλυτρωτικών οργανώσεων.

Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα και η αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον για τον Μακεδονικό Αγώνα και κατέστησε ακόμη επιτακτικότερη την ανάγκη ενίσχυσης του εθνικού φρονήματος. Μετά τη λήξη του, η ΕΜΣ επωμίστηκε σταδιακά το βάρος της υπεράσπισης σε θεωρητικό επίπεδο των ελληνικών θέσεων για το Μακεδονικό Ζήτημα.⁸ Η εφημερίδα *Ελευθερία* έγραφε στις 16 Μαΐου 1950:

Η Μακεδονία έχει δημιουργήσει από του 1939 – στηριζόμενη εις τας ιδίας της δυνάμεις μόνον – ένα εξάαιρετον πνευματικόν κέντρον: την Εταιρείαν Μακεδονικών Σπουδών, η οποία συνεστήθη χάρις εις την επίμονον προσπάθειαν Μακεδόνων επιστημόνων, καθηγητών του πανεπιστημίου και γυμνασίων, ανθρώπων του πνεύματος, εμπόρων, βιο-

5. Ν. Ι. Μέρτζος και Κ. Ν. Πλαστήρας, *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Χρονικό 1939-2007*, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 16.

6. Στ. Π. Κυριακίδου, «Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών», *Μακεδονικά*, 2 (1956), 836.

7. Σ. Κυριακίδης, *Τα βόρεια εθνολογικά όρια του Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1946, Β. Βογιατζής, *Λαός χωρίς χώρα*, Θεσσαλονίκη 1946, Δ. Κάκκαβος, *Τα βόρεια εθνολογικά όρια του ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1946 και Ιωάν. Βογιατζίδη, *Τα προς Βορράν σύνορα του ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1946. Πρβλ. Βασίλης Κ. Γούναρης, *Εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 83.

8. Βασίλης Κ. Γούναρης, «ΕΑΜοβούλγαροι και Μακεδονομάχοι: Ιδεολογικές και άλλες βεντέτες στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου», Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγγος, Γρηγόρης Ψαλίδας (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος: Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο, Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*, Αθήνα, 2002, σσ. 233-245.

μηχάνων κλπ. Κύριος σκοπός του κέντρου αυτού είναι η εξύψωση του πνευματικού και εκπολιτιστικού επιπέδου του Μακεδονικού Λαού... Η Κυβέρνησις οφείλει να ενισχύση με όλα τα μέσα το σοβαρώτατον τούτο εθνικόν και εκπολιτιστικόν έργον. Η μέχρι τούδε δράσις της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών αποτελεί εγγύησιν ότι η εκδήλωσις του κυβερνητικού ενδιαφέροντος θα τύχη της δεούσης αξιοποιήσεως. Με τον συντονισμόν της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και της κρατικής μεριμνης θα καταστή και πάλιν η Θεσσαλονίκη αξιόλογον πνευματικόν και εκπολιτιστικόν κέντρον, ως υπήρξε καθ' όλην την βυζαντινήν περιόδον.⁹

Η κρατική μέριμνα την οποία ζητούσε η εφημερίδα είχε εκδηλωθεί κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας τόσο από τον κρατικό μηχανισμό όσο και από την τοπική κοινωνία της Θεσσαλονίκης. Μεσούσης της Κατοχής, είχε παραχωρηθεί στην ΕΜΣ το οικοπέδο στο οποίο κτίστηκαν αργότερα τα δύο κτήριά της, ενώ διάφοροι φορείς ενίσχυαν οικονομικά το έργο της.¹⁰ Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 η Εταιρεία επέλυσε το στεγαστικό της πρόβλημα με τα εγκαίνια του πρώτου και τη θεμελίωση του δευτέρου κτηρίου, όπου στεγάζεται και σήμερα. Χαρακτηριστική της τόσο συμβολικής όσο και πολιτικής στήριξης από το Παλάτι ήταν η θεμελίωση του Μεγάρου της ΕΜΣ στις 8 Φεβρουαρίου 1949 από το βασιλικό ζεύγος της Ελλάδας, παρουσία του προξενικού σώματος, των δικαστικών, πολιτικών και στρατιωτικών Αρχών.¹¹

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 η ΕΜΣ είχε ήδη χαρακτηριστεί ως η «Πνευματική Εστία του Μακεδονικού Λαού».¹² Η ίδια φρόντισε να διευρύνει τις δραστηριότητές της, ιδρύοντας παραρτήματα της Εταιρείας σε διάφορες πόλεις της Μακεδονίας.¹³ Σε ό,τι αφορά την επιστημονική της δραστηριότητα εκτιμήθηκε ότι:

διά των δημοσιευμάτων της Εταιρείας ήλθεν εις το φως η παλαιότερα δράσις της Μακεδονίας εντός του εθνικού συνόλου, αλλά κυρίως και κατ' εξοχήν η συμβολή του Μακεδονικού Λαού εις τους αγώνας της εθνικής ανεξαρτησίας. Δυστυχώς τα υπάρχοντα ιστορικά βιβλία αντιπάρεχονται την εθνικήν αυτήν συμβολήν των Μακεδόνων και περιορίζουν τους εθνικούς αγώνας μόνον εις την Νότιον Ελλάδα και κατ' εξοχήν εις την Πελοπόννησον. Διά των δημοσιευμάτων της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών ήρχισε να εξοβελίζεται η τοιαύτη προς την

9. Εφημερίδα *Ελευθερία*, 16 Μαΐου 1950.

10. Μέριτζος- Πλαστήρας, *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών*, σ. 35 κε.

11. Κυριακίδου, «Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών», 849.

12. Στο ίδιο.

13. Στο ίδιο, 814-5. Πρβλ. Εφημερίδα *Ελευθερία*, 16 Μαΐου 1950.

*Μακεδονίαν αδικία και ν' αποκαθίσταται η αλήθεια και η πραγματικό-
της.¹⁴*

Έτσι, σύμφωνα με χαρακτηρισμό της εποχής, εξελίχθηκε σε «ενσάρκωση της επιστημονικής, ιστορικής, λαογραφικής και γενικά διανοούμενης Μακεδονίας. Οι επιδιώξεις της αγκαλιάζουν τη χώρα από την προϊστορική εποχή και φθάνουν ως τις τωρινές και τις μελλοντικές ακόμη ημέρες μας».¹⁵

Το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας των Σκοπίων

Στην άλλη πλευρά των συνόρων, το νέο δεδομένο ήταν η ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Στην ιδρυτική διακήρυξη της Αντιφασιστικής Συνέλευσης της Λαϊκής Απελευθέρωσης της Μακεδονίας (ASNOM), που έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία της, τέθηκε το ζήτημα της ενοποίησης της Μακεδονίας. Στο πλαίσιο αυτό τονίστηκε πως «είναι αναγκαίο να ενώσουμε όλο τον μακεδονικό λαό και από τα τρία τμήματα της Μακεδονίας μέσα σε ένα μακεδονικό εθνικό κράτος». Στα μετέπειτα χρόνια, η ΛΔΜ αυτοανακηρύχθηκε σε «Πεδεμόντιο για την απελευθέρωση και την ένωση ολόκληρης της Μακεδονίας». Το κλίμα αυτό διατηρήθηκε καθόλη τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα.¹⁶

Στο θεωρητικό επίπεδο η υπεράσπιση των σλαβομακεδονικών θέσεων για το Μακεδονικό Ζήτημα ανατέθηκε στο Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας (Институт за Национална Историја), που ιδρύθηκε την 1^η Αυγούστου 1948 με απόφαση της κυβέρνησης της ΛΔΜ. Στόχο του είχε «την εξεύρεση, τη συλλογή και τη διατήρηση υλικού, εγγράφων και άλλων μνημείων που αφορούν την ιστορία του μακεδονικού λαού, των μειονοτήτων και των εθνοτικών ομάδων που διαβιούν μαζί του».¹⁷

Με οικονομικούς πόρους που αυξάνονταν διαρκώς και μέσα σε μία πενταετία σχεδόν πενταπλασιάστηκαν, το Ινστιτούτο φαινόταν έτοιμο να ανταποκριθεί στον ρόλο που του είχε ανατεθεί. Ωστόσο, οι οργανωτικές δυσκολίες που αντιμετώπισε στο αρχικό στάδιο επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργία του. Οι αλλαγές στην οργανωτική του δομή ήταν συνεχείς. Στο πρώτο χρονικό διάστημα υπήρχαν τρία τμήματα: του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος, της εθνικής παλιγγενεσίας καθώς και το τουρκοικό τμήμα. Αργότερα, μετονομάστηκαν σε τμήμα πολιτικής ιστορίας, τμήμα οικονομικής ιστορίας και τμήμα πολιτιστικής ιστορίας

14. Μέριτζος- Πλαστήρας, *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών*, σ. 41.

15. Εφημερίδα *Ελευθερία*, 16 Σεπτεμβρίου 1952.

16. Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, «Αλυτρωτισμός και πολιτική: Επίσημα κρατικά ντοκουμέντα της FYROM», *Μακεδονισμός: Ο υπεριαλισμός των Σκοπίων 1944-2006*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 17-55.

17. «Годишно Собрание на Институтот за Национална Историја» [Η ετήσια συνέλευση του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας], *Гласник на ИИИ*, 1(1957), 315. Ένα χρόνο αργότερα ιδρύθηκε το Κρατικό Αρχείο της ΛΔΜ.

για να συνάδουν συνεπέστερα με τη μαρξιστική προσέγγιση της ιστορίας.¹⁸ Οι συχνές αλλαγές στη δομή του Ινστιτούτου συμβάδισαν με την έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού. Κάτι τέτοιο ήταν επόμενο τη στιγμή που η δημοκρατία αυτή, την επαύριο του πολέμου δεν διέθετε περισσότερους από 300 πτυχιούχους πανεπιστημίου.¹⁹ Στον απολογισμό για τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Ινστιτούτου καταγράφηκε:

Από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα [1956] το Ινστιτούτο γνώρισε μεγάλες δυσκολίες στην πλήρωση των προβλεπόμενων θέσεων εργασίας με εξειδικευμένο προσωπικό. Άρχισε το έργο του χωρίς ούτε έναν πτυχιούχο ιστορικό, αλλά με ανθρώπους οι οποίοι εμφανίστηκαν ως φιλόστορες. Η θέση του διευθυντή του Ινστιτούτου περιφερόταν από το ένα πρόσωπο στο άλλο μέχρι τα τέλη του 1951 και εξαιτίας αυτού η αδιάκοπη φροντίδα και το ενδιαφέρον για τη απασχόληση επιστημονικού δυναμικού δεν εξελίσσονταν φυσιολογικά.²⁰

Η «Ένωση Προσφύγων»

Τα οικονομικά και οργανωτικά προβλήματα που αντιμετώπισε το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας είχαν ως αποτέλεσμα την αντίρρηση των ελληνικών θέσεων για το Μακεδονικό Ζήτημα να αναλάβει αρχικά ένας άλλος φορέας, η «Ένωση Προσφύγων από την Αιγαιακή Μακεδονία» [Здружение на Бегалците од Егејска Македонија]. Στελεχωμένη από Σλαβομακεδόνες που είχαν διακριθεί για τον αυτονομιστικό τους ρόλο στη διάρκεια της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα, η «Ένωση Προσφύγων» έθεσε ως στόχο να συγκεντρώσει όλους τους πρόσφυγες σε μία οργάνωση, να βοηθήσει την κυβέρνηση της ΛΔΜ στην επίλυση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων των προσφύγων, να εργαστεί για την πολιτιστική και εκπαιδευτική ανύψωσή τους, να συμβάλλει στη σοσιαλιστική οικοδόμηση της ΛΔΜ και να διατηρήσει δεσμούς με τους απόδημους σε διάφορες χώρες.²¹ Από την άλλη πλευρά, η «Ένωση Προσφύγων» έθεσε μεταξύ άλλων το καθήκον:

18. Στο ίδιο, 317.

19. Σταυρούλα Μαυρογένη, *Η εκπαιδευτική πολιτική των νοτιοσλαβικών κρατών μετά το σοσιαλισμό*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Φλώρινα 2006, σ. 98.

20. «Годишно Собрание на Институтот за Национална Историја», 318.

21. Για την Ένωση Προσφύγων, βλ. Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, «Σλαβομακεδόνες πολιτικοί πρόσφυγες στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία», Βασίλης Κ. Γούναρης και Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης (επιμ.), *Πρόσφυγες στα Βαλκάνια: Μνήμη και ενσωμάτωση*, Αθήνα 2004, σ. 52-69. Το καταστατικό της δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Глас на Егејците*, 1 (1 Σεπτεμβρίου 1950), 2.

να ενημερώνουμε τακτικά την κυβέρνηση για την πολιτική γενοκτονίας που ακολουθεί η κυβέρνηση της Αθήνας και να την ενθαρρύνουμε να αναλάβει πρωτοβουλίες στα διεθνή fora.²²

Η ιδρυτική συνέλευση της «Ένωσης Προσφύγων» απέστειλε προς τον Τίτο επιστολή με την οποία χαιρέτισε «τη φιλειρηνική πολιτική της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης, διατύπωσε την άποψή της σχετικά με την εξομάλυνση των διπλωματικών σχέσεων με την Ελλάδα καθώς και το αίτημα να δοθούν μειονοτικά δικαιώματα στον λαό μας στην Ελλάδα».²³

Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους η «Ένωση» κυκλοφόρησε το περιοδικό της με την επωνυμία «Глас на Егејците» [Η Φωνή των Αιγαιατών]. Δίδοντας το στίγμα των προθέσεων της η σύνταξη του περιοδικού είχε σημειώσει:

Θα γίνουμε ασυμβίβαστοι εχθροί όλων όσων δεν θέλουν να αναγνωρίσουν τη ΛΔΜ και το δικαίωμα του μακεδονικού λαού να ζει ελεύθερη και ισότιμη ζωή. Αντιδρούμε αποφασιστικά στις ψευδείς και κατευθυνόμενες δηλώσεις κάποιων κύκλων της Ελλάδας ότι δήθεν δεν υφίσταται μακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα.²⁴

Στο ίδιο πλαίσιο η σύνταξη του περιοδικού υπογράμμισε ότι *το περιοδικό μας θα αποτελέσει έκφραση των σκέψεων και επιθυμιών του λαού μας, θα αποτελέσει τον καθρέφτη της ζωής μας, ο οδηγός που πάντα θα μας δείχνει τον δρόμο που πρέπει να βαδίσουμε. Θα αγωνισθεί κατά της μοναρχοφασιστικής τρομοκρατίας στην Ελλάδα και την Αιγαιακή Μακεδονία και με τρόπο σωστό θα πληροφορήσει τις μάζες μας για τη ζωή και τις θυσίες των οικείων μας που παρέμειναν ζωντανό στην σκλαβωμένη γενέθλια γη.²⁵*

Τα πρόσωπα

Τα πρόσωπα που στελέχωσαν τα προαναφερόμενα ιδρύματα δεν ήταν άγνωστα μεταξύ τους. Οι περισσότεροι από αυτούς είχαν ζωντανές μνήμες από τον Μακεδονικό Αγώνα που διαδραματίστηκε υπό άλλες συνθήκες στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία στις αρχές του 20ού αιώνα. Τα ίδια άτομα ή οι οικογένειές τους είχαν εμπλακεί στις συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στην ελληνική Μακεδονία κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου και του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα. Ουσιαστικά, η διένεξη που υπήρχε μεταξύ των προαναφερόμενων ιδρυμάτων αποτελούσε συνέχεια εκείνων που είχαν διαδραματιστεί στην ελληνική Μακεδονία κα-

22. Περιοδικό *Глас на Егејците*, 17 Ιουνίου 1951.

23. Περιοδικό *Глас на Егејците*, 1 (1 Σεπτεμβρίου 1950), 1.

24. Περιοδικό *Глас на Егејците*, Σεπτέμβριος 1950. Για την Ένωση Προσφύγων, βλ. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «Σλαβομακεδόνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία», σ. 51 κ.ε.

25. Περιοδικό *Глас на Егејците* 1 (1 Σεπτεμβρίου 1950), 1.

τά τις προηγούμενες συγκρούσεις και μάλιστα με τους ίδιους πολλές φορές πρωταγωνιστές.

Είναι γνωστό ότι η ΕΜΣ στελεχώθηκε από Δυτικομακεδόνες, Μοναστηριώτες και άλλους βόρειους Μακεδόνες που «διακατέχονταν από πάθος για την ιστορική δικαίωση μιας πορείας στην οποία είχαν συμπράξει οικογενειακά μόλις πριν από μια γενιά. Αποτελούσαν μία εύπορη κοινωνική ομάδα ανωτάτων δημοσίων λειτουργών, εκπαιδευτικών και εμπόρων, εγνωσμένων και μαχητικών φρονημάτων, που μετά τις μεσοπολεμικές και τις κατοχικές ανακατατάξεις παγωνόταν πλέον στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας της Θεσσαλονίκης και μερικών άλλων πόλεων της ελληνικής Μακεδονίας».²⁶ Η πλειοψηφία των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΜΣ προερχόταν από αυτούς ακριβώς τους κύκλους. Ανάμεσά τους ήταν ο Αλέξανδρος Λέτσας, που καταγόταν από το Βογατσικό και είχε σπουδάσει στο Μοναστήρι²⁷ και ο Κρουσοβίτης Χριστόφορος Νάλτσας,²⁸ για τους οποίους «η υπεράσπιση της ιστορίας της Μακεδονίας ήταν το μόνο πεδίο όπου μπορούσαν να βρουν τη δικαίωση και την ηθική ικανοποίηση που τους είχε στερήσει ο πόλεμος και η διπλωματία».²⁹

Αντίστοιχη ήταν η αναζήτηση «δικαίωσης και ηθικής ικανοποίησης» μέσω της Ιστορίας από τα άτομα που είχαν διαφύγει στην άλλη πλευρά των συνόρων. Παλιά γνώριμα στελέχη του αυτονομιστικού κινήματος στην Ελλάδα ήταν ο Ναούμ Πέγιωφ και ο Τοντόρ Σιμόφσκι, πρώτος και δεύτερος, αντίστοιχα, πρόεδρος της «Ενωσης Προσφύγων». Εξίσου γνώριμα από την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου ήταν τα στελέχη του ΝΟΦ Μιχαήλο Κεραμιτζιέφ, Βάγκελ Αγιάνοφσκι-Ότσε και Πασχάλ Μιτρόφσκι, αλλά και ο δάσκαλος Χρίστο Αντόνοφσκι.³⁰ Ηττημένοι και ξεριζωμένοι από τους γενέθλιους τόπους τους οι πρόσφυγες από την ελληνική Μακεδονία επιχειρούσαν στη ΛΔΜ να πετύχουν, χειραγωγώντας την Ιστορία, τη δικαίωση των αγώνων τους.

26. Γούναρης, «ΕΑΜοβούλγαροι' και Μακεδονομάχοι», σσ. 234-236 και κυρίως 241-242.

27. Κωνσταντίνος Βαβούσκιος, «Αλέξανδρος Νικολάου Λέτσας (1884-1965)», *Μακεδονικά*, 6 (1966-1967), γ'-ιστ'.

28. Κωνσταντίνος Βαβούσκιος, «Χριστόφορος Νάλτσας», *Μακεδονικά* 20 (1980), θ'-ιβ'. Βλ. Λουκιανός Χασιώτης, «Προσφυγικές ομάδες και εξωτερική πολιτική: Η Περίπτωση των Βορειομακεδόνων (1913-1920, 1941-1950)», Γούναρης και Μιχαηλίδης (επιμ.), *Πρόσφυγες στα Βαλκάνια*, σσ. 232-252, κυρίως 243-244.

29. Γούναρης, «ΕΑΜοβούλγαροι' και Μακεδονομάχοι», σ. 242.

30. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «“Μοναρχοφασίστες” και Σλαβομακεδόνες αγωνιστές: Ιδεολογικές και άλλες βεντέτες στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου», Νικολακόπουλος, Ρήγγος, Ψαλίδας (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος: Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο*, σσ. 222-232.

Οι πρώτοι διαξιφισμοί

Την εποχή που η «Ένωση Προσφύγων» έθετε ως καθήκον της την ενημέρωση της Γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης για τα μέτρα που λάμβανε η κυβέρνηση των Αθηνών σε βάρος του «μακεδονικού» λαού και το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας επιχειρούσε να ανταποκριθεί στον ρόλο του, η ΕΜΣ ολοκλήρωνε τις διαδικασίες για την ανοικοδόμηση του δεύτερου κτηρίου της, το οποίο στεγάζει σήμερα το Θέατρο της Εταιρείας. Η τοποθέτηση του θεμέλιου λίθου έγινε από τον ίδιο τον βασιλιά Παύλο, στις 19 Νοεμβρίου 1951. Τον λόγο του βασιλιά αναπαρήγαγε η σύνταξη του περιοδικού της «Ένωσης Προσφύγων». Η κριτική της *Φωνής των Αιγαιατών* εστιάστηκε στην αποστροφή του βασιλιά ότι «η Μακεδονία είναι ελληνική επαρχία και κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τον ελληνικό της χαρακτήρα».³¹ Οι συντάκτες του άρθρου σημείωσαν ειρωνικά ότι

δικαιωματικά ο έλληνας βασιλιάς εκφράζεται με τέτοιο τρόπο, καθώς ο ίδιος, ως ξένος άνθρωπος σ' αυτή τη γη, δεν γνωρίζει την ιστορία της Μακεδονίας. Μόνο μία βόλτα, υπό τον μανδύα του άγνωστου τουρίστα, στα χωριά του Μπελομόριε [Βελομορје-Αιγαίο Πέλαγος] και της Δυτικής Μακεδονίας θα έπειθε την Αυτού Εξοχότητα για το αντίθετο των ισχυρισμών του.

Στη συνέχεια οι συντάκτες κατέγραψαν διάφορα στοιχεία που, κατά την άποψή τους, τεκμηριώναν «την ύπαρξη Μακεδόνων στην πατρίδα μας την Αιγαιακή Μακεδονία» και κατέληξαν:

στα Βαλκάνια δεν υπάρχουν τρία διαφορετικά κράτη με το όνομα Μακεδονία και τρεις διαφορετικοί μακεδονικοί λαοί, αλλά μόνο μία χώρα Μακεδονία η οποία αποτελεί εθνική, οικονομική και ιστορική ενότητα και ένας μακεδονικός λαός ο οποίος διαμερίστηκε χάρη στην ισχύ της βαλκανικής πουρζουαζίας.³²

Γίνεται βεβαίως φανερό ότι η ενόχληση της «Ένωσης Προσφύγων» δεν αφορούσε αυτή καθ' αυτή τη δράση της Εταιρείας, αλλά τις ελληνικές απόψεις για το Μακεδονικό Ζήτημα.

Οι συγκεκριμένες πάντως δηλώσεις του βασιλιά Παύλου στα εγκαίνια του μεγάρου της ΕΜΣ επανήλθαν, αριετούς μήνες αργότερα, στην επικαιρότητα μέσω σχετικού άρθρου που φιλοξενήθηκε στην πρώτη σελίδα της *Нова Македонија*. Το άρθρο με τίτλο, «Η Ελλάδα, οι σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία και το ζήτημα της Αιγαιακής Μακεδονίας», αναπαρήγαγε τις προαναφερόμενες δηλώσεις και τη σχετική αρθρογραφία του ελληνικού Τύπου υποστηρίζοντας:

31. *Καθημερινή*, 30 Νοεμβρίου 1951.

32. «По повод еден говор во Солун» [Με αφορμή μια ομιλία στη Θεσσαλονίκη], Περιοδικό *Глас на Егејците*, 8 Δεκεμβρίου 1951.

Γίνεται με τις δηλώσεις αυτές φανερό ότι το ζήτημα της Αιγαιακής Μακεδονίας, το οποίο σήμερα τίθεται [σ. από τον ελληνικό Τύπο] ως προϋπόθεση για την ομαλή συνεργασία δεν αποτελεί αυτόκλητη πρωτοβουλία του ελληνικού Τύπου. Οι ελληνικές εφημερίδες αποδέχθηκαν αυτό που τους σεβρίρισαν προκειμένου να προσπαθήσουν –θέτοντας το ζήτημα αυτό εκβιαστικά προς τους λαούς μας– να αποσπάσουν κάποιες υποσχέσεις (ή ίσως κάτι άλλο) ότι θα απαρνηθούμε το δικαίωμά μας [να επιδεικνύουμε] ενδιαφέρον για τη ζωή στην Αιγαιακή Μακεδονία [...]

Τασσόμαστε υπέρ των φιλικών σχέσεων με τον ελληνικό λαό και είμαστε σίγουροι ότι ο ελληνικός λαός επιθυμεί φιλικές σχέσεις με τους λαούς μας. Ωστόσο, δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε σε τέτοιου είδους εκβιασμούς, ούτε να δεχθούμε, σήμερα, στον 20ό αιώνα, να εκδιώκεται μία εθνική μειονότητα, να αλλάζουν τα ονόματα των οικισμών, να υπάρχει πολιτική και οικονομική καταπίεση. Και δεν μπορούμε να δεχθούμε κάτι τέτοιο όχι μόνο επειδή δεν είναι στο πνεύμα των ανθρωπιστικών αρχών, αλλά ούτε και των διεθνών υποχρεώσεων. Ιδιαίτερα δε, δεν μπορούμε να το δεχθούμε αυτό επειδή εκεί ζουν ομοεθνείς μας – κάτι που αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός.³³

Η περαιτέρω αντιμετώπιση των οργανωτικών ζητημάτων

Οι πρώτοι διαξιφισμοί σχετικά με τις δηλώσεις του βασιλιά Παύλου στα εγκαίνια του κτηρίου της ΕΜΣ δεν είχαν συνέχεια. Συνεχίστηκαν όμως οι προσπάθειες για την αντιμετώπιση των οργανωτικών προβλημάτων που αντιμετώπισε τόσο η ΕΜΣ στη Θεσσαλονίκη όσο και το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας στα Σκόπια. Στην Ελλάδα η διαδικασία αυτή συνδέθηκε με την ίδρυση Βαλκανικού Ινστιτούτου στο πλαίσιο της ΕΜΣ. Η ιδέα είχε υποβληθεί στις αρχές του 1951 οπότε το Διοικητικό Συμβούλιο της Εταιρείας ανέθεσε στον Χριστόφορο Νάλτσα την εκπόνηση του σχετικού σχεδίου για την οργάνωση ενός τέτοιου ινστιτούτου. Στην έκτακτη συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΜΣ που πραγματοποιήθηκε υπό την επίτιμη προεδρία του βασιλιά Παύλου, στις 19 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, με αφορμή τη θεμελίωση του δεύτερου κτηρίου της Εταιρείας, υπογραμμίστηκε ότι είναι:

33. Ванчо Апостолски, «Грција, односите со Југославија и прашањето за Егејска Македонија» [Η Ελλάδα, οι σχέσεις με την Γιουγκοσλαβία και το ζήτημα της Αιγαιακής Μακεδονίας], εφημερίδα *Нова Македонија*, 16 Φεβρουαρίου 1952. Πρβλ. τις βρετανικές απόψεις για το άρθρο, Анајана Пановска και Тодор Чепреганов, *Македонците во југославенскогрчките односи. Документи 1950-1953* [Οι Μακεδόνες στις Γιουγκοσλαβοελληνικές σχέσεις. Έγγραφα 1950-1953], Σκόπια 2001, σσ. 350 και 355-356.

υψηλή επιθυμία της Α.Μ. του Βασιλέως και Επιτίμου Προέδρου της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών όπως περατωθεί τάχιστα το νέον Μέγαρον, του οποίου ο θεμέλιος λίθος κατατίθεται σήμερα υπό της ΑΜ και εξασφαλισθούν τα οικονομικά μέσα για την απρόσκοπτον λειτουργίαν της Αριστοτελείου Πνευματικής Εστίας του Μακεδονικού Λαού, ως και δια την ταχύτερον έναρξιν της λειτουργίας του Βαλκανικού Ινστιτούτου, έργον υπερεπειγούσης φύσεως και υψίστης σημασίας.³⁴

Παρά την «υπερεπειγούσα φύση και ύψιστη σημασία» της, η ίδρυση του Βαλκανικού Ινστιτούτου καθυστέρησε για δύο χρόνια. Άρχισε τελικά την λειτουργία του την Πρωτομαγιά του 1953 και ονομάστηκε Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου. Στη σχετική ανακοίνωση για την έναρξη λειτουργίας αναφέρεται ότι:

Η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, επιθυμούσα να προαγάγη την έρευναν των προβλημάτων της Χερσονήσου του Αίμου από πάσης απόψεως, ιστορικής, εθνολογικής, οικονομικής κ.ά. προς διαφώτισιν της κοινής γνώμης και διαμόρφωσιν αμοιβαίας κατανοήσεως μεταξύ των Λαών αυτής προς επίτευξιν ειλικρινούς προσεγγίσεως και συνεργασίας αυτών, συνέστησεν ίδιον παράρτημα υπό το όνομα «Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου».³⁵

Στο μεσοδιάστημα, η ΕΜΣ διεύρυνε περαιτέρω τις δραστηριότητές της. Συμπαραστάθηκε ενεργά στην ίδρυση και λειτουργία του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας. Ανέλαβε μάλιστα τη στέγαση, τις δαπάνες εγκατάστασης και τη μισθοδοσία του προσωπικού κατά την πρώτη πενταετία από τη λειτουργία του.³⁶

Την ίδια περίπου εποχή το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας στα Σκόπια προσπαθούσε να επιλύσει τα προβλήματά του και να ανταποκριθεί στον ρόλο που του είχαν επιφυλάξει οι ιθύνοντες της ΛΔΜ. Η αναδιοργάνωση του 1952 συνδέθηκε με την τοποθέτηση του καθηγητή Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου των Σκοπίων Λιούμπεν Λάπε στη θέση του διευθυντή του Ινστιτούτου.

Μόλις από το 1952, με την άριξη του σημερινού διευθυντή, ο οποίος προσφέρει άμισθα τις υπηρεσίες του, εφαρμόστηκε μία περισσότερο σταθερή πολιτική στο ζήτημα της πρόσληψης στο Ινστιτούτο εξειδικευμένου προσωπικού από τις τάξεις των πτυχιούχων ιστορικών, οριενταλιστών ή νομικών, το εκπεφρασμένο ενδιαφέρον των οποίων αποτελεί εγγύηση ότι θα παραμείνουν για να εργασθούν στο Ινστιτούτο. Δυστυχώς, ο αριθμός τους είναι απίστευτα μικρός, με αποτέλεσμα σήμερα

34. «Εκτακτος Συνεδρία του ΔΣ υπό την Επίτιμον Προεδρίαν της ΑΜ του Βασιλέως Παύλου της 19^{ης} Νοεμβρίου 1951», Γ' Βιβλίον Πρακτικών του ΔΣ (10 Ιουλίου 1951 – 11 Μαρτίου 1954), σ. 36.

35. Μέριτζος-Πλαστήρας, *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών*, σ. 66.

36. *Μακεδονικά*, 3 (1953-55), 483.

[1956] στο *Ινστιτούτο, λόγω των συχνών αλλαγών, να παραμείνει ένας μόνον επιστημονικός συνεργάτης, ένας βοηθός και τέσσερις καθηγητές ιστορίας γυμνασίου, που αποσπάζτηκαν στο Ινστιτούτο και οι οποίοι ακόμη δεν έχουν αρχίσει να εργάζονται.*³⁷

Η στελέχωση του Ινστιτούτου συνδέθηκε με την αναδιάρθρωση των τμημάτων του. Στο πλαίσιο αυτό άρχισε να λειτουργεί το τμήμα της μεσαιωνικής «μακεδονικής» ιστορίας, της νεότερης ιστορίας και, τέλος, το τμήμα της ιστορίας του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Η ιστορία της Μακεδονίας μέχρι την κάθοδο των Σλάβων στη Βαλκανική παρέμεινε εκτός των επιστημονικών ενδιαφερόντων του Ινστιτούτου μέχρι την νέα αναδιοργάνωσή του, το 1967.

Η διερεύνηση της ιστορίας

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 τόσο στην Ελλάδα όσο και στα Σκόπια άρχισε να αναπτύσσεται μια παράλληλη δραστηριότητα για την καταγραφή της ιστορικής διάστασης του Μακεδονικού Ζητήματος. Στο επίκεντρο των ελληνικών πρωτοβουλιών βρέθηκε ο Μακεδονικός Αγώνας. Ήδη από τον Μάιο του 1951 η Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων της Γενικής Διοίκησης Βορείου Ελλάδος είχε ζητήσει από τις Νομαρχίες της ελληνικής Μακεδονίας να προχωρήσουν στη συγκέντρωση υλικού για τον Μακεδονικό Αγώνα. Η συγκέντρωση υλικού ανατέθηκε στην ΕΜΣ.³⁸ Στη συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου της 12ης Ιουνίου 1951, ο Γενικός Γραμματέας Χριστόφορος Νάλτσας ανακοίνωσε ότι «η Εταιρεία οφείλει να περισυλλέξει το υλικόν του Μακεδονικού Αγώνος, πριν εκλείψουν οι ολίγοι επιζώντες αγωνισταί».³⁹ Αν και η Επιτροπή Εθνικών Δικαιών είχε αναλάβει ανάλογη πρωτοβουλία,⁴⁰ η συγκέντρωση υλικού από την ΕΜΣ συνεχίστηκε καθόλο το επόμενο χρονικό διάστημα.⁴¹

Στην άλλη πλευρά των συνόρων, τα οργανωτικά προβλήματα που αντιμετώπιζε το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας επέτρεψαν την ανάληψη σχετικής πρωτοβουλίας. Το κενό ήλθε να συμπληρωθεί η «Ένωση Προσφύγων». Η διαφορά έγκειτο και στη χρονική περίοδο που βρέθηκε στο επίκεντρο των ενεργειών. Αν στην Ελλάδα το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στη διερεύνηση της ιστορίας που διαδραματίστηκε στα μακεδονικά εδάφη κατά το χρονικό διάστημα του 1904-1908, στη ΛΔΜ η ιστορία του σλαβομακεδονικού αγώνα τοποθετήθηκε στη διάρκεια της

37. «Годишно Собрание на Институтот за Национална Историја», 318-9.

38. Βασίλης Γούναρης, «Ο Μακεδονικός Αγώνας στην ελληνική ιστοριογραφία», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 11 (1999-2000), 331-332.

39. «Τακτική Συνεδρία του ΔΣ της 12ης Ιουνίου 1951», Β' Βιβλίον Πρακτικών του ΔΣ (29 Μαΐου 1948 – 12 Ιουνίου Ματίου 1951), σ. 302.

40. Στο ίδιο, σ. 303.

41. Βασίλης Γούναρης, «Ο Μακεδονικός Αγώνας στην ελληνική ιστοριογραφία», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 11 (1999-2000), 332-333.

Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα, δηλαδή στη δεκαετία του 1940. Η διαφορετική επιλογή εξηγείται εύκολα. Για τα στελέχη της ΕΜΣ –κι όχι μόνον γι' αυτά– η ηρωική περίοδος της μακεδονικής ιστορίας ήταν ο Μακεδονικός Αγώνας, περίοδος δράσης και των δικών τους οικογενειών. Εξάλλου, ακόμη και στις αρχές της δεκαετίας του 1950 το βάρος έπεφτε ακόμη στη μάχη εναντίον του Βουλγαρισμού. Οι πρόσφυγες όμως του Εμφυλίου είχαν προτεραιότητα να αποικαταστήσουν το δικό τους πρόσφατο έπος, έπος κομμουνιστικό και συνδεδεμένο με τον αντιφασιστικό αγώνα των υπολοίπων Γιουγκοσλάβων. Στην ετήσια γενική συνέλευση της «Ένωσης Προσφύγων», ο πρόεδρος της Ναούμ Πέγιωφ, απαριθμώντας τα καθήκοντα που έπρεπε να εκπληρώσει η οργάνωση, έθεσε μεταξύ άλλων και τα εξής:

Πρέπει να εκλαιΐξομε τον αγώνα μας. Εμείς δεν έχουμε εικόνα για τα θύματα και τις υλικές ζημιές που υπέστη ο λαός μας κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου και του Εμφυλίου Πολέμου και αυτό είναι ένα τμήμα της εθνικής μας ιστορίας με το οποίο πρέπει να διαπαιδαγωγηθεί η νεολαία μας. Με τον τρόπο αυτό θα καταδείξομε στους φίλους μας αλλά και στους εχθρούς μας τον προσανατολισμό μας για ελεύθερη ζωή, κάτι που δεν θα αρνηθούμε στο μέλλον. Για το σκοπό αυτό πρέπει να γραφούν απομνημονεύματα, να καταγραφούν τα θύματα και οι επαγγελματίες να γράψουν διάφορες μπροσούρες και βιβλία.⁴²

Από την πλευρά του ο Χρίστο Αντόνοφσκι αντιπαρέθεσε τη μόρφωση που λάμβαναν τα παιδιά των «Αιγαιατών» με εκείνη των Ελληνόπουλων, τα οποία διδάσκονται ποιήματα για τον «μεγαλύτερο δήμιο των Μακεδόνων μετά την Εξέγερση του Ίλιντεν, τον Παύλο Μελά».⁴³

Σε κάθε πάντως περίπτωση, σ' αυτή την πρώιμη φάση η πορεία της ΕΜΣ, από τη μια πλευρά, και του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας ή/και της «Ένωσης Προσφύγων», από την άλλη, ήταν μάλλον παράλληλη. Η ΕΜΣ αγνοούσε προφανώς τα προβλήματα που αντιμετώπιζε το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας στα Σκόπια, ενώ απουσιάζει κάποια βιβλιοκριτική στο περιοδικό της Εταιρείας, τα *Μακεδονικά*, για τα έργα που είχαν εκδώσει στο μεσοδιάστημα η «Ένωση Προσφύγων» και το Ινστιτούτο. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονταν και το πρώτο άμεσα ελληνικού ενδιαφέροντος συλλογικό έργο των Ντάντσο Ζογράφσκι, Γκιόργκι Αμπατζιέφ, Αναστάς Μίτρεφ και Μιχαήλο Κεραμιτζιέφ, *Егејска Македонија во нашата национална историја* [Η Μακεδονία του Αιγαίου στην εθνική ιστορία μας], που εκδόθηκε από το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας στα Σκόπια, το 1951,⁴⁴ ή ακόμη

42. Περιοδικό *Глас на Егејците*, 11 (17 Ιουνίου 1951), σ. 3.

43. Στο ίδιο, σ. 4.

44. Данчо Зографски - Ѓорѓи Абаџиџев - Атанас Митрев και Μιχαήλο Κεραμιτчиџев, *Егејска Македонија во нашата национална историја* [Η Αιγαιακή Μακεδονία στην εθνική μας ιστορία], Σκόπια 1951.

και εκείνο του Χρίστο Αντόνοφσκι *Егејска Македонија* [Αιγαιακή Μακεδονία], που εκδόθηκε από την «Ένωση Προσφύγων» την ίδια χρονιά.⁴⁵ Από την άλλη πλευρά, το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας δεν διέθετε βήμα ανάλογο των *Μακεδονικών*, καθώς ο *Αγγελιοφόρος του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας* κυκλοφόρησε αργιέτα χρόνια αργότερα.

Οι διαξιφισμοί μέσω του Τύπου

Η δραστηριότητα τόσο της ΕΜΣ όσο και του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας και ιδιαίτερα της «Ένωσης Προσφύγων» δεν ήταν άγνωστες και στις δύο χώρες. Απλώς η ανταλλαγή των εκατέρωθεν επιχειρημάτων γινόταν δια του ημερησίου και εβδομαδιαίου Τύπου. Οι διαξιφισμοί των δύο πλευρών σχετικά με το Μακεδονικό Ζήτημα, μέσω του Τύπου της Θεσσαλονίκης και των Σκοπίων, είχαν πριν από όλα πολιτική στόχευση. Ως τέτοιοι, διακρίνονταν για την οξύτητά τους και σχετιζόνταν πρωτίστως με το πρόσφατο παρελθόν.

Η εφημερίδα *Ελληνικός Βορράς* ενημέρωσε το αναγνωστικό της κοινό για την ίδρυση της «Ένωσης Προσφύγων», σημειώνοντας:

Εις την Νότιον Γιουγκοσλαβίαν οργάνωσις τρομοκρατών «Σλαβομακεδόνων» δρα εις βάρος των Ελλήνων. Σκοπός της νέας ΝΟΦιτικής οργανώσεως είναι να εμποδίση τους Έλληνας –οι οποίοι απήχθησαν υπό των συμμοριτών και οδηγήθησαν εις την Γιουγκοσλαβίαν ή κατέφυγον εκεί νομίσαντες ότι θα εύρουν τον «παράδεισον»– να επιστρέψουν εις την Ελλάδα. Αναφέρονται πλείσται περιπτώσεις κατά τας οποίας πολλοί Έλληνες ημποδίσθησαν να έλθουν εις επαφήν με το εν Σκοπίοις ελληνικόν προξενείον, εξυλοκοπήθησαν δε και μερικοί που ετόλμησαν να επισκεφθούν το προξενείον μας. Οι Έλληνες πιέζονται παντοστρόπως να εγγραφούν ως μέλη της οργανώσεως εις την οποίαν υποβάλλουν δήλωσιν ότι «δεν επιθυμούν να επιστρέψουν εις την Ελλάδα»... Η οργάνωσις δρα εν γνώσει και τη ενισχύσει των γιουγκοσλαβικών αρχών. Αρχηγοί της είναι οι γνωστοί από την αυθελληρικὴν και κακούργον δράσιν των Κεραμιτζήερ και Γκότσεφ.⁴⁶

Ο *Ελληνικός Βορράς*, λίγους μόνο μήνες μετά την αποικατάσταση των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας, ενημέρωσε ακόμη το κοινό του για την κυκλοφορία χάρτη της «Αιγαιακής Μακεδονίας», η οποία εμφανιζόταν ενσωματωμένη στη Γιουγκοσλαβία. Επρόκειτο φυσικά για τον πασίγνωστο σήμερα χάρτη της «Μεγάλης Μακεδονίας». Αντιδρώντας στην κυκλοφορία του η εφημερίδα ζητούσε να γίνει διάβημα διαμαρτυρίας προς τη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, αλλά και επειδή κυκλοφορούσε στα Σκόπια εφημερίδα με τίτλο «Αιγαιατικά Νέα».

45. Χριστο Αντόνοφσκι, *Егејска Македонија* [Αιγαιακή Μακεδονία], Σκόπια 1951.

46. Εφημερίδα *Ελληνικός Βορράς*, 9 Φεβρουαρίου 1951.

Αναφερόμενη προφανώς στη *Φωνή των Αιγαιατών*, η εφημερίδα διατύπωνε το ρητορικό ερώτημα: «Έχομεν ημείς εις την Ελλάδα εφημερίδα “Σιοπιανά Νέα”;».⁴⁷ Στα τέλη του ίδιου έτους, η εφημερίδα έδωσε και την απάντηση στο ερώτημα:

Ο Γκότσης και ο Κεραμιτζής, οι δύο παλαιοί γνώριμοι των δελτίων της ελληνικής αστυνομίας οι οποίοι κατά την Κατοχήν έγιναν Οχρανίται και αργότερον ΕΑΜίται και ΝΟΦίται μεταβληθέντες εις Γκότσηφ και Κεραμιτζήφ εξακολουθούν εκεί εις τα Σκόπια όπου ευρίσκονται να κάμνουν ό,τι ημπορούν δια να υπενθυμίζουν την ύπαρξίν των. Ούτω παριστάνοντες πάλιν τους αρχηγούς του ΝΟΦ ζητούν από τους Έλληνας φυγάδες, οι οποίοι επιθυμούν να γυρίσουν εις την πατρίδα των, να υπογράψουν δηλώσεις αναγνωρίζοντες την ύπαρξίν της «Αιγαιακής Μακεδονίας» αρνούμενοι άλλως να τους επιτρέψουν την παλιννόστησιν. Και τα μεν καμώματα των δύο αυτών αλητών πολύ ολίγον ημπορούν να απασχολήσουν την Ελλάδα. Θα ήτο όμως συνεπέστερον προς το πνεύμα της επικρατούσης σήμεραν καλής γειτονίας και φιλίας μεταξύ Ελλάδος και Γιουγκοσλαβίας να αρπάξη η Γιουγκοσλαβική Κυβέρνησις τους δύο αυτούς αλητηρίους από το αντί και να τους πετάξη από τα γραφεία όπου εγκατεστάθησαν δια να προσπαθούν να δημιουργούν ζητήματα.»⁴⁸

Από την άλλη πλευρά, η *Φωνή των Αιγαιατών* προχώρησε την ίδια εποχή στη δημοσίευση ιστορικών αφιερωμάτων για τη δράση των «Μακεδόνων» στην ελληνική Μακεδονία, με ιδιαίτερη βαρύτητα στον αγώνα που έδωσαν οι ίδιοι οι «Αιγαιάτες» στη διάρκεια της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου.⁴⁹ Παράλληλα, εγκαινίασε τη στήλη του Χρίστο Αντόνοφσκι «από τα μέρη μας», ο οποίος περιέγραφε τους διάφορους τόπους της «Αιγαιακής Μακεδονίας».⁵⁰ Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι επιθέσεις της *Φωνής των Αιγαιατών* δεν προσωποποιούνταν και αφορούσαν γενικότερα τους «μοναρχοφασίστες» και τη δράση τους. Από τις λιγοστές αναφορές σε πρόσωπα συγκρατείται ο χαρακτηρισμός του Γεωργίου Μόδη και του Στέργιου Μπινόπουλου, βουλευτών Φλώρινας, «ως γνωστών δημίων του μακεδονικού λαού».⁵¹ Άλλωστε, στόχος της *Φωνής των Αιγαιατών* δεν ήταν ο «στιγματισμός» των «δημίων», αλλά η ανάδειξη των θυσιών του «μακεδονικού λαού». Σε ανακoinώσή της η «Ένωση Προσφύγων» σημείωνε ότι:

47. Εφημερίδα *Ελληνικός Βορράς*, 3 Ιουλίου 1951.

48. Εφημερίδα *Ελληνικός Βορράς*, 7 Δεκεμβρίου 1951.

49. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «Ποια “Μακεδονία για τους Μακεδόνες”: Πολιτική και ιστορία στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία», Ιωάννης Στεφανίδης, Βλάσσης Βλασιδής, Ευάγγελος Κωφός (επιμ.) *Μακεδονικές ταυτότητες στον χρόνο*, Αθήνα 2008, 283-287.

50. Η στήλη εγκαινιάστηκε με σχετικό άρθρο για την «Έδεσσα και τους Έδεσσιώτες», βλ. Περιοδικό *Γλας na Egejume*, 1 Μαΐου 1951. Το σχετικό υλικό αποτέλεσε τη βάση για την έκδοση της μονογραφίας Χριστο Ανδοноφски, *Egejka Μακεδонија*, Σκόπια 1951.

51. Περιοδικό *Γλας na Egejume*, 4 Σεπτεμβρίου 1951.

Η συγκέντρωση των στοιχείων για τις τεράστιες θυσίες – τόσο ανθρώπινες όσο και υλικές – είναι καθήκον πρώτης γραμμής για κάθε Μακεδόνα από τη Μακεδονία του Αιγαίου: Είναι υψηλό πατριωτικό καθήκον μας.⁵²

Οι πρώτες αντιδράσεις για ζητήματα «προπαγάνδας»

Μέχρι το καλοκαίρι του 1953 οι σχέσεις Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας αναπτύσσονταν στο πλαίσιο του «εύκρατου κλίματος» που είχε αναπτυχθεί μετά την ανταλλαγή πρεσβευτών στα τέλη Δεκεμβρίου 1950. Οι όποιες αντιδράσεις για την ανταλλαγή επιχειρημάτων για το Μακεδονικό Ζήτημα περιορίζονταν σε «ήπια διαβήματα» μεταξύ των διπλωματικών εκπροσώπων των δύο πλευρών ή στην αρθρογραφία των μέσων ενημέρωσης. Οι αντεγκλήσεις τόσο στο πλαίσιο των συναντήσεων των διπλωματών και πολιτικών των δύο χωρών όσο και η δημόσια ανταλλαγή κατηγοριών δια του Τύπου δεν φάνηκε να επηρεάζουν τις διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας. Οι δύο χώρες, παρά τους διαξυφισμούς που παρατηρήθηκαν, εργάστηκαν για την ενίσχυση των σχέσεων καλής γειτονίας, διαδικασία που οδήγησε στη σύναψη του Βαλκανικού Συμφώνου.⁵³ Το κλίμα αυτό διακόπηκε στα μέσα του 1953 με αφορμή την υιοθέτηση του νομοθετικού διατάγματος *Περί επανεποικισμού των παραμεθόριων περιοχών και ενισχύσεως του πληθυσμού αυτών*.⁵⁴ Κατά τη Γιουγκοσλαβική άποψη, τα μέτρα για την «εγκατάσταση Ελλήνων στην Αιγαιακή Μακεδονία» στόχευαν στην αλλοίωση της εθνολογικής δομής της περιοχής.⁵⁵

Η αντίδραση των Γιουγκοσλαβικών μέσων ενημέρωσης ήταν άμεση. Μία μόλις ημέρα μετά τη δημοσίευση του νόμου στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* υπήρξε δημόσια παρέμβαση για τα μέτρα του ελληνικού κράτους για τον επανεποικισμό των παραμεθόριων περιοχών από το ειδησεογραφικό πρακτορείο *Jugofres*. Με το σχόλιο, το οποίο την επαύριο αναδημοσιεύθηκε σε αρκετές Γιουγκοσλαβικές εφημερίδες, υποστηρίχθηκε ότι

ο νόμος προβαίνει σε διακρίσεις σε βάρος της μακεδονικής εθνικής μειονότητας στη Βόρεια Ελλάδα. Με τον νόμο αυτό αφαιρούνται τα περιουσιακά στοιχεία των φυγάδων Αιγαιατών Μακεδόνων, οι οποίοι, χωρίς να είναι δική τους η ευθύνη, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περιουσίες τους και να

52. Περιοδικό *Γλας na Ezejume*, 1 Μαΐου 1952.

53. Για το Βαλκανικό Σύμφωνο, βλ. Dragan Bogetić, *Balkanski Paki (Βαλκανικό Σύμφωνο)*, Βελιγράδι 2005.

54. *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, φύλλο 225/27 Αυγούστου 1953/Νόμος 2536.

55. Βλ. ενδεικτικά την «αλγεινή εντύπωση» που προκάλεσε στις Γιουγκοσλαβικές αρχές το άρθρο της εφημερίδας «Μακεδονία» για το ίδιο θέμα, DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 31, dosije 5, signatura 411799/19 Αυγούστου 1953.

διαφύγουν στη γειτονική Γιουγκοσλαβία. Ανεξάρτητα από τις συνθήκες αυτές, η ελληνική κυβέρνηση, υιοθετώντας τον συγκεκριμένο νόμο, στοχεύει να αφαιρέσει από τους πρόσφυγες ολόκληρη την περιουσία τους χωρίς καμία αποζημίωση ούτε δικαστική απόφαση και μαζί μ' αυτό και τη δυνατότητα επιστροφής τους στην Ελλάδα. Έφερε τις οικογένειες και τους συγγενείς τους στην Ελλάδα σε τέτοια κατάσταση ώστε να εξαναγκαστούν να αποχωριστούν τους γενέθλιους τόπους τους. Η υιοθέτηση του προαναφερόμενου νόμου μπορεί να χαρακτηριστεί ως περαιτέρω επιδείνωση του καθεστώτος της συγκεκριμένης εθνικής μειονότητας, η οποία δεν χαίρει ούτε των θεμελιωδών μειονοτικών δικαιωμάτων, ως είναι η δημόσια χρήση της μακεδονικής γλώσσας. Δεδομένων των χαρακτηριστικών αυτών, ο συγκεκριμένος νόμος και η εφαρμογή του θα μπορούσε αναμφίβολα να προκαλέσει σοβαρή ζημία στη σημερινή φιλική συνεργασία μεταξύ Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας.⁵⁶

Οι αντιδράσεις του Τύπου δεν συμβάδιζαν με τις εκτιμήσεις του γιουγκοσλαβικού υπουργείου Εξωτερικών. Μολονότι ήταν διάχυτη η αντίληψη ότι η νομοθετική ρύθμιση εντασσόταν στο πλαίσιο «της ελληνικής πολιτικής διακρίσεων σε βάρος της μακεδονικής μειονότητας», εντούτοις η νομική υπηρεσία του υπουργείου γνωμοδότησε ότι η εκτίμηση περί πολιτικής διακρίσεων δεν τειμαιρόταν από τις διατάξεις του διατάγματος. Έτσι, επικράτησε η άποψη ότι τα διαβήματα θα θεωρούνταν ανάμιξη στα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας. Στο πλαίσιο αυτό, δόθηκαν οδηγίες για παραστάσεις σε «ήπιους τόνους» προς την ελληνική πλευρά.⁵⁷

Κατά τη σχετική διπλωματική διεκυστίδα που εμφανίστηκε με αφορμή το νομοθετικό διάταγμα του 1953, η ελληνική πλευρά αντέτασσε στις παραστάσεις των Γιουγκοσλάβων το ζήτημα της προπαγάνδας που εκπορευόταν από τα Σκόπια. Από τον Αύγουστο του 1953 μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους ο Έλληνας πρεσβευτής στο Βελιγράδι Σπύρος Καπετανίδης σε πέντε, τουλάχιστον, συναντήσεις του με τους Γιουγκοσλάβους αξιωματούχους στο Υπουργείο Εξωτερικών ανέπτυξε τις θέσεις της Ελλάδας για το «ζήτημα της προπαγάνδας στη ΛΔΜ, η οποία στρέφεται κατά της Ελλάδας».⁵⁸ Μάλιστα, ο Έλληνας πρεσβευτής δεν περιορίστηκε στην αρθρογραφία του σλαβομακεδονικού Τύπου και κυρίως της *Φωνής των*

56. Εφημερίδα *Нова Македонија*, 29 Αυγούστου 1953. Για τις εκτιμήσεις του ΥΠΕΞ για τον νόμο και τα διαβήματα που έγιναν στην ελληνική πλευρά και τις αντιδράσεις βλ. DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 31, dosije 5, signatura 417457/13 Οκτωβρίου 1953.

57. Κατσάνος, «Το Μακεδονικό Ζήτημα (1950-1967): Η γιουγκοσλαβική οπτική», σσ. 71-79.

58. DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 34, dosije 34, signatura 410994/13 Αυγούστου 1953, DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 32, dosije 14, signatura 413117/15 Σεπτεμβρίου 1953, DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 32, dosije 15, signatura 413712/9 Οκτωβρίου 1953 και DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 32, dosije 15, signatura 417246/23 Δεκεμβρίου 1953 (όπου μνημονεύεται προηγούμενη συνάντηση Καπετανίδη με Μπεμπέρ για το ίδιο θέμα).

Αιγαιατών, αλλά έθεσε το ζήτημα της ανθελληνικής προπαγάνδας στα σχολικά εγχειρίδια, τους γεωγραφικούς χάρτες, τα μουσειακά εκθέματα, τις απόψεις της σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας για τη μακεδονική ιστορία και γεωγραφία κλπ. Η Γιουγκοσλαβική πλευρά αντέτασσε ότι δεν υπήρχε κάτι το επιλήψιμο τόσο στα σχολικά εγχειρίδια, ή τους γεωγραφικούς χάρτες. Αναγνώριζε ότι στο Μουσείο Σκοπίων εκτίθονταν χάρτης ο οποίος περιλάμβανε τοποθεσίες που βρίσκονταν στην επικράτεια του ελληνικού κράτους, αλλά υποστήριζε ότι πρόκειται για χάρτη με «ιστορική σημασία», που παρουσιάζει «τη Μακεδονία με τα εθνοτικά της σύνορα κατά την Εξέγερση του Έλντεν».⁵⁹

Η Γιουγκοσλαβική πλευρά δεν φάνηκε να κατανοεί τις ελληνικές ανησυχίες για την ιστορική διάσταση της διαμάχης για τη μακεδονική κληρονομιά. Δραστηκότερα, όμως, ήταν τα μέτρα που έλαβε για τον αρνητικό αντίκτυπο που προκάλεσαν τα συνεχή επικριτικά σχόλια της *Φωνής των Αιγαιατών* για την ελληνική πολιτική στη Μακεδονία. Τον Μάιο του 1954 δόθηκε η εντολή για το κλείσιμο του περιοδικού. Άλλη μία παράπλευρη «απώλεια» ήταν η απόσυρση του βιβλίου του Λάζο Μοϊσωφ, *Οκαλυ πρashaњето на македонското национално малμиство во Грμija* [Σχετικά με το ζήτημα της μακεδονικής εθνικής μειονότητας στην Ελλάδα], το οποίο τυπώθηκε την άνοιξη του 1954 από το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας στα Σκόπια. Είναι αξιοσημείωτο ότι το βιβλίο του Μοϊσωφ διαφημίστηκε από τη *Φωνή των Αιγαιατών* στο τελευταίο τεύχος που εκδόθηκε πριν την απαγόρευση της κυκλοφορίας του περιοδικού ως «σημαντική έκδοση» στην οποία ο συγγραφέας

*συγκέντρωσε, συστηματοποίησε και με τον πλέον αντικειμενικό τρόπο σχολίασε ένα μεγάλο αριθμό εγγράφων για τη σωστή αποτύπωση του ζητήματος της μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα. Η παρουσίαση αυτού του σημαντικού αριθμού εγγράφων για το ζήτημα της μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα είναι χρήσιμη για την αμερόληπτη εξέταση και επίλυση του ζητήματος, την ύπαρξη του οποίου αρνείται η ελληνική πλευρά και μπορεί να συμβάλει στην επίλυσή του.*⁶⁰

Η «αμερόληπτη εξέταση» του ζητήματος δεν φαίνεται να έπεισε τους ιθύνοντες του Γιουγκοσλαβικού κράτους. Όπως αναφέρεται στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσής του, το 1989,

μολονότι η μελέτη προοριζόταν τόσο για την εγχώρια όσο και τη διεθνή κοινή γνώμη (για τον λόγο αυτό τυπώθηκε και εκτενής περίληψή της σε μία ξένη γλώσσα) για κάποιο αξιοπερίεργο, αλλόκοτο και παράξενο συνδυασμό πολιτικού σκοπιμισμού αλλά και λόγω της προσωπικής κακής σχέσης του συγγραφέα με κάποιους τότε κυρίαρχους πολιτικούς

59. DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 32, dosije 15, signatura 417246/23 Δεκεμβρίου 1953. Πρβλ. DAMSPS, PA, έτος 1953, fascikla 32, dosije 34, signatura 418159/7 Δεκεμβρίου 1953. Αξίζει να υπογραμμισθεί ότι η Γιουγκοσλαβική πλευρά κατήγγειλε τους υπαλλήλους του ελληνικού προξενείου στα Σκόπια για ψευδή πληροφόρηση της κεντρικής υπηρεσίας.

60. Περιοδικό *Глас на Егејимте*, Μάιος 1954.

παράγοντες, ολόκληρη η έκδοση πετάχτηκε στα υπόγεια του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας στα Σκόπια, προκειμένου να ενταφιαστεί και να χαθεί, βάσει του νόμου της λήθης. Πράγματι, επιτρεπόταν η χρήση της από πολλούς ερευνητές ή δημοσιογράφους, όχι όμως και από την κοινή γνώμη. Μάλιστα, μόνο το τελευταίο χρονικό διάστημα το βιβλίο εμφανίστηκε στον Κατάλογο των εκδόσεων του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας από τον οποίο μπορούν να προχωρήσουν σε παραγγελίες οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες.⁶¹

Η απόσυρση του βιβλίου του Μοϊσωφ και η απαγόρευση της κυκλοφορίας της *Φωνής των Αιγαιατών* συνέπεσε με την πρώτη επίσκεψη του Τίτο στην Ελλάδα. Οι ενέργειες αυτές δήλωναν με σαφέστατο τρόπο την πρόθεση της γιουγκοσλαβικής ηγεσίας να λάβει δραστηρικά μέτρα για να προστατεύσει τις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις από ενέργειες των Σκοπίων.⁶² Την εποχή πάντως που κυκλοφόρησε το βιβλίο του Μοϊσωφ στα Σκόπια, το 1954, η ΕΜΣ προχώρησε στην εκτύπωση των βιβλίων του Χριστόφορου Νάλτσα, *Το Μακεδονικόν Ζήτημα και η Σοβιετική Πολιτική*, και του G. B. Zotiades, *The Macedonian Controversy*, τα οποία έμελλε στη συνέχεια να απασχολήσουν την ελληνική και γιουγκοσλαβική διπλωματία.

Η επίσκεψη του Τίτο στη Θεσσαλονίκη

Μετά τη λήψη των γιουγκοσλαβικών μέτρων ήταν αναμενόμενο να ζητηθεί από την ελληνική πλευρά να προχωρήσει σε αντίστοιχες κινήσεις προς τα ιδρύματα εκείνα και τις οργανώσεις που η γιουγκοσλαβική διπλωματία εκτιμούσε ότι πρωτοστατούσαν στην «αντιγιουγκοσλαβική προπαγάνδα». Στο πλαίσιο αυτό, η γιουγκοσλαβική πλευρά θεώρησε αντίστοιχα «προπαγανδιστική» τη δραστηριότητα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και άρχισε να καταγράφει με περισσότερη προσοχή τις ενέργειές της. Άλλωστε, ο Μοϊσωφ είχε ήδη υποδείξει ως «τις πλέον χτυπητές σοβινιστικές εξάρσεις» την έκδοση των βιβλίων του Ν. Κ Λιούμπα, *Η αναγκαία στρατηγική διαρρύθμιση των ελληνικών συνόρων* (Θεσσαλονίκη 1946) και του παλαίμαχου Μακεδονομάχου και βουλευτή Δ. Κακιάβου, *Η Μακεδονία κατά την τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν και τα εθνικά ημών δίκαια* (Θεσσαλονίκη 1946).⁶³

61. Лазар Мојсов, *Околу прашањето на македонското национално малцинство во Грција* [Σχετικά με το ζήτημα της μακεδονικής εθνικής μειονότητας στην Ελλάδα], Σκόπια 1989, σσ. 5-6.

62. Για το κλείσιμο του περιοδικού, βλ. Μιχαηλίδης, «Σλαβομακεδόνες πολιτικοί πρόσφυγες ...», σσ. 55-57 και Κωνσταντίνος Κατσάνος «Πρόσφυγες, πρόσφυγικές μνήμες και αλτρωτισμός στην ΠΓΔΜ», Γούναρης και Μιχαηλίδης (επιμ.), *Πρόσφυγες στα Βαλκάνια*, σ. 166.

63. Мојсов, *Околу прашањето...*, σσ. 292-295. Πρβλ. Γούναρης, «Ο Μακεδονικός Αγώνας στην ελληνική βιβλιογραφία (1904-1984)», 331, όπου ο συγγραφέας τονίζει ότι οι εκδόσεις για την αναθεώρηση των βορείων συνόρων της Ελλάδας έγινε όταν «ο ψυχρός πόλεμος είχε αρχίσει και η σύνδεση του σλαβικού κινδύνου με την κομμουνιστική απειλή είχε ολοκληρωθεί φραστικά και θεωρητικά».

Στις αρχές Ιουνίου ο στρατάρχης Τίτο επισκέφθηκε την Ελλάδα. Ενόψει της επίσκεψής του στη Θεσσαλονίκη ο Γενικός Πρόξενος της Γιουγκοσλαβίας Πόποβιτς μετέδωσε το κλίμα που επικρατούσε στη Βόρεια Ελλάδα. Στην ίδια έκθεση ανέφερε:

Πρέπει τέλος να συμπληρώσω ότι δίνεται η αίσθηση ότι στους κύκλους της λεγόμενης Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών –γύρω από την οποία συγκεντρώνονται διανοούμενοι σοβινιστές με στόχο την προπαγάνδη του Ελληνισμού και «της ιστορικής παρουσίας» του Ελληνισμού στη Βόρεια Ελλάδα, αλλά και σε κάποιες περιοχές της ΑΔΜ– υπάρχει σχετική αναστάτωση και φόβος για τα πιθανά αποτελέσματα της επίσκεψης. Από τη μια πλευρά, ο μεγαλύτερος αριθμός των ανθρώπων αυτών είναι οπαδοί της σημερινής κυβέρνησης και το ίδιο το ίδρυμα χάρει της βοήθειας της κυβέρνησης. Ως εκ τούτου, οι άνθρωποι αυτοί «ακολουθούν τη γραμμή» και στις επαφές μαζί μας εκφράζουν την ικανοποίησή τους για την επίσκεψη. Η ψυχή τους όμως τρέμει μήπως η επίσκεψη αυτή έχει ως αποτέλεσμα κάποια αλλαγή στη θέση της Ελλάδας έναντι της μειονότητας, κάτι που αντίκειται στους στόχους τους και θα μηδένιζε τον ρόλο τους. Ο Γενικός Γραμματέας του Ιδρύματος Αλέξανδρος Λέτσας⁶⁴ επισκέφθηκε τον Υπουργό Βόρειας Ελλάδας Ανδρέα Στράτο και, σύμφωνα με το συμπέρασμα που κατέληξα με βάση κάποιες ενδείξεις και συνομιλίες που είχα, φαίνεται ότι υπήρξε εμμονή, προκειμένου στο πρόγραμμα να ενταχθεί και η επίσκεψη του Στρατάρχη στην προαναφερόμενη Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.⁶⁵

64. Στο βιογραφικό του Αλέξανδρου Λέτσα, http://www.ems.gr/index_melh.php?id=66 αναφέρεται ότι «ο γεννημένος στο Βογατσικό της Δυτικής Μακεδονίας Αλέξανδρος Λέτσας, αφού ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στο Τσοτύλι και στο Μοναστήρι απεστάλη για σπουδές στην Γεωπονική Σχολή της Λάρισας. Εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη από την οποία και κατηύθη τις όποιες δραστηριότητές του, αρχικά ως γεωπόνος, αργότερα ως δημοσιογράφος-Διευθυντής της εφημερίδας *Νέα Ελλάς*, ως εργολάβος και κυρίως ως έμπορος. Διετέλεσε για πολλά χρόνια Πρόεδρος του Εμπορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, του Γεωπονικού Συλλόγου Μακεδονίας Θράκης και υπήρξε ένας από τους ιδρυτές της Διεθνούς Εκθέσεως Θεσσαλονίκης. Το έργο όμως της ζωής του υπήρξε η δημιουργία και ανάπτυξη της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, της οποίας διετέλεσε για 26 ολόκληρα χρόνια Γενικός Γραμματέας του Διοικ. Συμβουλίου. Η σύλληψη της ιδέας δημιουργίας, του κτιριακού συγκροτήματος της Εταιρείας είναι δική του, όπως και η υλοποίησή του μεγάλου αυτού σχεδίου του ανήκει εξ ολοκλήρου. Με δικές του ενέργειες, ήδη από το 1943, έγινε η αρχική παραχώρηση του περιόπτου οικοπέδου απέναντι από τον Λευκό Πύργο και είναι προσωπική του επιτυχία η κινητοποίηση ιδιωτών χορηγών αλλά και κρατικών επιχειρηγών, επιδοτήσεων και φορολογικών απαλλαγών με τις οποίες έγινε δυνατό να ολοκληρωθούν τα κτίρια της Εταιρείας. Η επιμονή, η υπομονή και η εργατικότητα, το πείσμα και η θέλησή του υπήρξαν ο καταλύτης της ανάπτυξης τόσο του κτιριακού προγράμματος της Εταιρείας, όσο και η ανάπτυξη αυτού καθυατού του ιδρύματος ως επιστημονικής εταιρείας».

65. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 27, dosije 13, signatura 46647/20 Μαΐου 1954.

Ωστόσο, ο όποιος συμβολισμός της επίσκεψης του Τίτο στην ΕΜΣ δεν φάνηκε να βαρραίνει θετικά ή αρνητικά στη διαμόρφωση του τελικού προγράμματος της επίσκεψης του στρατάρχη στη Θεσσαλονίκη. Κατά τις πληροφορίες του Γιουγκοσλάβου Προξένου, το αίτημα, αν τελικά υποβλήθηκε από την πλευρά της Εταιρείας, απορρίφθηκε από τον Υπουργό Βόρειας Ελλάδας λόγω της ολιγώρους επίσκεψης του στρατάρχη στη Θεσσαλονίκη.⁶⁶ Ακόμη και αν υπήρχε στο πρόγραμμα ανάλογη πρόβλεψη, δεν φαίνεται ότι θα γινόταν αποδεκτή από τη γιουγκοσλαβική πλευρά, λόγω των διαστάσεων που θεωρούσε η ίδια ότι θα σηματοδοτούσε μια τέτοια ενέργεια. Κατά τον Γιουγκοσλάβο διπλωμάτη, ενδεχόμενη επίσκεψη του Τίτο στην ΕΜΣ

θα μπορούσε πράγματι να ερμηνευθεί ως απόδοση αναγνώρισης στο ίδρυμα και παράλληλα ως σιωπηρή έλλειψη ενδιαφέροντος από τη Γιουγκοσλαβία για το ζήτημα της μακεδονικής μειονότητας.⁶⁷

Βέβαια, η φιλοξενία υψηλών αξιωματούχων στο κτήριο της ΕΜΣ δεν ήταν κάτι καινοφανές. Δύο χρόνια νωρίτερα, τον Σεπτέμβριο του 1952, το γεύμα που παρέθεσε ο Υπουργός Βορείου Ελλάδος Λεωνίδα Σπαής προς τιμή της γιουγκοσλαβικής κοινοβουλευτικής αντιπροσωπείας, με επικεφαλής τον Αντιπρόεδρο της Γιουγκοσλαβικής Εθνοσυνέλευσης Μόσε Πίγιαντε, που πραγματοποιούσε επίσημη επίσκεψη στην Ελλάδα, φιλοξενήθηκε στη βεράντα του κτηρίου της ΕΜΣ.⁶⁸ Είναι μάλλον απίθανο να υποθέσει κανείς ότι η θέα της Θεσσαλονίκης και του Θερμαϊκού κόλπου από την ταράτσα του κτηρίου της ΕΜΣ στάθηκε ικανή να κάμψει τις όποιες αντιρρήσεις της γιουγκοσλαβικής διπλωματίας για τον συμβολισμό της παράθεσης γεύματος προς τιμή του Πίγιαντε. Δεν ήταν ζήτημα γούστου, απλώς, το 1954 η γιουγκοσλαβική διπλωματία είχε εντάξει την ΕΜΣ στον κατάλογο των ελληνικών «αλυτρωτικών» οργανώσεων που δρούσαν σε βάρος των γιουγκοσλαβικών συμφερόντων.

Εκτιμήσεις του γιουγκοσλαβικού Υπουργείου Εξωτερικών για την ΕΜΣ

Στην έκθεσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών για τα αποτελέσματα της επίσκεψης του Τίτο στη Θεσσαλονίκη ο Γιουγκοσλάβος Πρόξενος Πόποβιτς αναφέρθηκε στα διάφορα επικριτικά δημοσιεύματα του τοπικού Τύπου για τη γιου-

66. Πάντως, στις ανταποκρίσεις του τοπικού Τύπου για την ολιγώρη παραμονή του Τίτο στη Θεσσαλονίκη μεταξύ των ατόμων που μετείχαν στην υποδοχή του γιουγκοσλάβου πολιτικού υπάρχουν αναφορές για συμμετοχή και εκπροσώπων διαφόρων «συλλόγων, σωματείων και οργανώσεων της πόλης», χωρίς να γίνεται ρητή αναφορά σε εκπροσώπηση της ΕΜΣ, βλ. εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 7 Ιουνίου 1954. Αντίθετα, στις εσωτερικές σελίδες της εφημερίδας φιλοξενήθηκε ανταπόκριση για το γεύμα που παραχώρησε το προεδρείο της ΕΜΣ στον βασιλιά Παύλο την επαύριο της επίσκεψης του Τίτο στη Θεσσαλονίκη, εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 7 Ιουνίου 1954.

67. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 27, dosije 13, signatura 46647/20 Μαΐου 1954.

68. Εφημερίδα *Ελληνικός Βορράς*, 2 Σεπτεμβρίου 1952.

γιοσλαβική πολιτική έναντι της Ελλάδας που δημοσιεύθηκαν στις αρχές Ιουνίου και τα απέδωσε σε «αλυτρωτικούς κύκλους προσκείμενους στην ΕΜΣ». ⁶⁹ Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε μεταξύ των στελεχών του γιουγκοσλαβικού υπουργείου Εξωτερικών που ασχολούνταν με την Ελλάδα, μεταξύ των άλλων ζητημάτων, έγινε ειδική μνεία και στη δράση της ΕΜΣ. Η Εταιρεία χαρακτηρίστηκε «διωτική οργάνωση, που χαιρεί της πλήρους στήριξης και οικονομικής συμπαράστασης του κράτους και εκδίδει τίτλους εν γνώσει και με την έγκριση των Αρχών». Στην ίδια σύσκεψη σχολιάστηκε η έκδοση του βιβλίου του G. Zotiades, *The Macedonian Controversy*. Σύμφωνα με το πρακτικό της σύσκεψης

το βιβλίο αναπτύσσει την παλιά άποψη ότι για την Ελλάδα δεν υφίσταται ζήτημα μακεδονικής μειονότητας, αρνείται την ύπαρξη μακεδονικού έθνους, επιτίθεται στη δημιουργία της Α.Δ. Μακεδονίας ως «τιτοϊκό δημιούργημα για την ένταξη της Μακεδονίας του Αιγαίου και του Πιρίν στην Ο.Α.Δ.Γ». Πριν όμως από όλα ο νεοτερισμός του βιβλίου αυτού έγκειται στο ότι αναγνωρίζει την ύπαρξη 82.000 Σλαβομακεδόνων (σε κάποια σημεία Βουλγάρων), ότι αναγνωρίζει πως η μειονότητα στην Ελλάδα ανέρχεται στο 2% του συνολικού πληθυσμού και ότι στη Βόρεια Ελλάδα επήλθε η κυριαρχία του ελληνικού πληθυσμού. Εξηγεί την ένταση του Μακεδονικού Ζητήματος με τη λογική της έντριγκας των Βουλγάρων. Για την τελική επίλυση του ζητήματος προτείνει την αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών. Το βιβλίο δεν αναφέρει με ποιον πληθυσμό θα γινόταν η ανταλλαγή αυτή (η επίσημη ελληνική στατιστική δεν καταγράφει την ελληνική μειονότητα στη Γιουγκοσλαβία).⁷⁰

Γίνεται από τα παραπάνω φανερό ότι οι Γιουγκοσλάβοι διπλωμάτες αγνούσαν τις ελληνικές θέσεις για το Μακεδονικό Ζήτημα. Η ελληνική πλευρά δεν αμφισβητούσε την ύπαρξη σλαβόφωνων πληθυσμών στην ελληνική Μακεδονία του Μεσοπολέμου. Ως εκ τούτου, οι απόψεις του Ζωτιάδη τόσο όσον αφορά τον αριθμό τους όσο και την εθνική τους ταυτότητα δεν αποτέλεσαν «νεωτερισμό». Απλώς ο Ζωτιάδης ανακινούσε τις εκτιμήσεις που είχε διατυπώσει ως μέλος της Μικτής Επιτροπής Ελληνοβουλγαρικής Μετανάστευσης ο Αλέξανδρος Πάλλης αριετά χρόνια νωρίτερα.⁷¹ Άλλωστε, οι ελληνικές αρχές θεωρούσαν πως στη μεταπολεμική Ελλάδα δεν υπήρχε πλέον «σλαβομακεδονική» μειονότητα και, ως εκ τούτου, δεν ετίθετο στη δεκαετία του 1950 θέμα ανταλλαγής της «μακεδονικής μειονότητας» της Ελλάδας με την ελληνική μειονότητα της Γιουγκοσλαβίας, όπως λανθασμένα ανέγνωσαν στις σελίδες του βιβλίου οι Γιουγκοσλάβοι διπλωμά-

69. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 27, dosije 14, signatura 48269/16 Ιουνίου 1954.

70. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 26, dosije 23, signatura 414974/27 Οκτωβρίου 1954. Πρβλ. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 31, signatura 18235 (χωρίς ημερομηνία).

71. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, *Μετακινήσεις Σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930): Ο πόλεμος των στατιστικών*, Αθήνα 2003, σ. 224 κ.ε.

τες. Υπήρχαν βεβαίως προτάσεις για την ανταλλαγή μειονοτήτων μεταξύ Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας στη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου καθώς και σκέψεις για απομάκρυνση των «επικίνδυνων» σλαβοφώνων από την ελληνική μεθόριο την επαύριο του Εμφυλίου Πολέμου, που όμως δεν υλοποιήθηκαν.⁷² Αλλά ακόμη και στην περίπτωση που γινόταν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 πρόταση ανταλλαγής μειονοτήτων, δύσκολα η ελληνική κυβέρνηση θα συναινούσε, αφού κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε αναγνώριση μειονότητας στην ελληνική επικράτεια.

Η «Ημέρα του Μακεδονικού Αγώνα»

Τους τελευταίους μήνες του 1954, οι Γιουγκοσλάβοι διπλωμάτες που ασχολούνταν με τις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις άρχισαν να αποικτούν σαφέστερη εικόνα των ιστορικών επιχειρημάτων που χρησιμοποιούσε η ελληνική πλευρά. Προς την κατεύθυνση αυτή συνέβαλαν οι εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα στο πλαίσιο της «Ημέρας του Μακεδονικού Αγώνα». Είναι γνωστό ότι η προετοιμασία των εκδηλώσεων είχαν ξεκινήσει στις αρχές Ιουλίου μετά από πρωτοβουλία του Δήμου Θεσσαλονίκης και στην οργανωτική επιτροπή συμμετείχαν εκπρόσωποι του Δήμου Θεσσαλονίκης, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, της οργάνωσης «Παύλος Μελάς» και της Επιτροπής Διεκδικήσεων Εθνικών Δικαίων.⁷³ Η διοργάνωση των εκδηλώσεων συνέπεσε με τη συμπλήρωση πενήντα ετών από τον θάνατο του Παύλου Μελά και την έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα. «Η πεντηκονταετηρίς του Μακεδονικού αγώνος πρέπει να προσλάβη την αίγλην καθολικής παρουσίας», έγραφε η εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*.⁷⁴

Η προετοιμασία των εκδηλώσεων προκάλεσε το ενδιαφέρον της γιουγκοσλαβικής διπλωματίας. Ενδεικτική είναι η αναφορά στο πρακτικό της προαναφερόμενης σύσκεψης του Σεπτεμβρίου των στελεχών του Υπουργείου Εξωτερικών, όπου διατυπώθηκε το ερώτημα γιατί

*ενώ οι Έλληνες τάσσονται κατά του εορτασμού του Ίλιντεν, εντούτοις εόρτασαν φέτος την «Ημέρα Μακεδονικού Αγώνα» [και] με την αφορμή αυτή υπογράμμισαν τον ρόλο των Ελλήνων στον αγώνα για την απελευθέρωση από τους Τούρκους.*⁷⁵

Λίγες ημέρες μετά τη σύσκεψη, ο υφυπουργός Εξωτερικών Μπεμπλέρ ζήτησε περισσότερες λεπτομέρειες για τις σχετικές εκδηλώσεις.⁷⁶ Στην πολυσέλιδη

72. Ευάγγελος Κωφός, «Ελληνικό κράτος και μακεδονικές ταυτότητες (1950-2005)», Στεφανίδης-Βλασιδής-Κωφός (επιμ.), *Μακεδονικές ταυτότητες*, 367-368.

73. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 6 Ιουλίου 1954.

74. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 5 Ιουνίου 1954.

75. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 26, dosije 23, signatura 414974/27 Οκτωβρίου 1954.

76. Στο ίδιο.

απάντησή του το Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης αναφέρθηκε στις εκδηλώσεις που συνέπεσαν με τη συμπλήρωση πενήντα ετών από τον θάνατο του Παύλου Μελά. Μολονότι στην οργανωτική επιτροπή των εκδηλώσεων υπήρχαν εκπρόσωποι αριστών οργανώσεων, το γιουγκοσλαβικό Γενικό Προξενείο στη Θεσσαλονίκη ήταν πεπεισμένο ότι

οργανωτής και εμπνευστής του εορτασμού είναι η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών στη Θεσσαλονίκη και η Επιτροπή Διεκδικήσεων Εθνικών Δικαίων, η οποία δραστηριοποιείται στους κόλπους της ίδιας εταιρείας, με τη συμμετοχή κοινωνικών οργανώσεων και εκπροσώπων των Αρχών.

Στην ίδια προξενική έκθεση περιγράφηκε το σχετικό αφιέρωμα της εφημερίδας *Το Φως* και κυρίως ο πανηγυρικός λόγος που εκφώνησε ο Χριστόφορος Νάλτσας στην αίθουσα τελετών της ΕΜΣ με αναφορές

στον Παύλο Μελά και στο σύντομο ιστορικό του Μακεδονικού Αγώνα. Στη διάλεξη αυτή έγινε αναφορά στο ιστορικό του προαναφερμένου αγώνα, φιλοτεχνήθηκε το πρόσωπο του Παύλου Μελά, τονίστηκε το παράδειγμα συγκεκριμένων τόπων, μεταξύ των οποίων το Μοναστήρι, η Στρώμνιτσα, η Γευγελή και το Κρούσοβο. Καταγράφηκαν οι ελληνικές προσπάθειες να σαμποτάρουν την Εξέγερση του Ίλιντεν, ώστε να παρεμποδίσουν την υλοποίηση αυτού «του φοβερού βουλγαρικού σχεδίου». Με την τελική νίκη στον αγώνα εμποδίστηκε η προώθηση των Σλάβων, οι οποίοι αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν κίνδυνο για τη χώρα, προκειμένου να εξέλθουν στη θάλασσα και να καταστρέψουν όλο το ελληνικό στοιχείο που βρίσκεται στον δρόμο τους. Τον κίνδυνο αυτό πρέπει να συνειδητοποιήσει κάθε Έλληνας. «Αν η Αθήνα είναι ο νους της Ελλάδας, τότε η Μακεδονία είναι η καρδιά της, χωρίς την οποία ο νους δεν μπορεί να λειτουργήσει. Αυτή είναι η απλή αλήθεια και πρέπει να ριζώσει στην καρδιά κάθε Έλληνα». Απόδειξη ότι οι Σλάβοι αποτελούν ακόμη και τώρα κίνδυνο αποτελεί ο πρόσφατος Εμφύλιος Πόλεμος, όταν μέσω των εναπομεινάντων Σλαβοφώνων, τους οποίους παραπλάνησαν και, με τη βοήθεια των προδοτών κομμουνιστών, προσπάθησαν να αποκόψουν την Μακεδονία από την Ελλάδα.⁷⁷

Το προξενείο επεσήμανε ότι η συγκεκριμένη ομιλία εντάχθηκε στο πλαίσιο σειράς εκδηλώσεων στις οποίες μετείχαν διάφοροι επώνυμοι και σημαντικός αριθμός ένστολων αξιωματικών. Αναφέρθηκε επίσης στα αποκαλυπτήρια προτομών διαφόρων Μακεδονομάχων σε διάφορες πόλεις της Δυτικής Μακεδονίας που έγιναν κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων της 28ης Οκτωβρίου, οι οποίες, ούτως ή

77. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 26, dosije 23, signatura 414974/10 Νοεμβρίου 1954.

άλλως, συνέπεσαν με τις εκδηλώσεις για τη συμπλήρωση των πενήντα ετών από τον θάνατο του Παύλου Μελά, με την επισήμανση ότι σ' αυτές μετείχε «σύσσωμο το Διοικητικό Συμβούλιο της Εταιρείας».⁷⁸

Στη διοργάνωση των προαναφερόμενων εκδηλώσεων αντέδρασε, με αρκετή καθυστέρηση η εφημερίδα *Нова Македонија*, η οποία έγραφε στις 14 Δεκεμβρίου:

Μέσω της οργάνωσης της λεγόμενης πεντηκονταετηρίδας του Μακεδονικού Αγώνα οι ελληνικοί επίσημοι κύκλοι και ιδιαίτερα ο ελληνικός τύπος επέδειξαν την μέγιστη δραστηριότητα με ένα και μοναδικό στόχο: να αναδείξουν όλους εκείνους που με τα όπλα τους προκάλεσαν δηώσεις στην Αιγαιακή Μακεδονία, όλους εκείνους που έσφραζαν παιδιά και σκότωναν γέροντες. Αυτή ήταν η αφορμή, ώστε η λεγόμενη Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών στη Θεσσαλονίκη να προχωρήσει σε εκδόσεις κειμένων που συνέγραψαν «ακαδημαϊκοί» της, οι οποίοι καλούν σε βοήθεια τον Σωκράτη και τον Αριστοτέλη και τον Αλέξανδρο Μακεδόνα προκειμένου να αποδείξουν ότι τα σύνορα της Ελλάδας βρίσκονται στον Δούναβη, για να μην μιλήσουμε για τα Σκόπια. Ήταν μία αφορμή ώστε για μία ακόμη, ποιος ξέρει ποια, φορά ώστε να καταδειχθεί ότι η Αιγαιακή Μακεδονία είναι πιο ελληνική από την ίδια την Αθήνα ώστε να διατυπωθεί δημόσια και ανοικτά ότι οι Μακεδόνες δεν έχουν θέση στην Αιγαιακή Μακεδονία και ότι η ίδια είναι κτήμα του Παύλου Μελά, του Ίωνα Δραγούμη και των κληρονόμων τους στον «Ελληνικό Βορρά».

Μέσα σε μια τέτοια ατμόσφαιρα για τον εορτασμό της συμπλήρωσης των πενήντα ετών από την έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα και τον θάνατο του «ήρωα» Παύλου Μελά ανεγέρθηκαν μνημεία, αποκαλύφθηκαν προτομές, τυπώθηκαν και φωτογραφίες αυτών των «ηρώων» τους οποίους η Αιγαιακή Μακεδονία δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσει.⁷⁹

Η εφημερίδα διέγινωσε «μία πιο σκληρή αντιγιουγκοσλαβική κριτική» του *Ελληνικού Βορρά*, διατυπωμένη στο «γνωστό βαρβαρικό στυλ». Στο στόχαστρο της κριτικής της εφημερίδας βρέθηκε και το άρθρο του Κεραμόπουλου στη *Νέα Αλήθεια*.⁸⁰

78. Στο ίδιο. Η τελετή των αποκαλυπτηρίων των προτομών των Μακεδονομάχων που τοποθετήθηκαν στη Θεσσαλονίκη έγινε κατά τη διάρκεια των εορτασμών της 28^{ης} Οκτωβρίου, εφημερίδα *Μακεδονία*, 29 Οκτωβρίου 1954.

79. Εφημερίδα *Нова Македонија*, 14 Δεκεμβρίου 1954.

80. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 21 Σεπτεμβρίου 1954.

Το άρθρο της *Νοβα Μακεδονίμια* προκάλεσε το καυστικό σχόλιο της εφημερίδας *Νέα Αλήθεια*.⁸¹ Στο σχόλιο της σύνταξης με τίτλο, «Το τροπάριον των κομιτατζήδων», αναφερόταν:

Το επίσημον δημοσιογραφικόν όργανον της δήθεν ανεξάρτητης Κυβερνήσεως των Σκοπίων ήρχισεν αρθρογραφικήν επίθεσιν από τινός εναντίον της Ελλάδας, Η Μακεδονία, της Μακεδονίας, την Μακεδονίαν, ω Μακεδονία, αυτό είναι το τροπάριον. Απόδίδει εις ημάς επιθετικές διαθέσεις... Παρατηρεί ακόμη ότι οργανώνομεν «πανηγυρισμούς δια τα πενήντάχρονα του Μακεδονικού αγώνος και επί πλέον ότι εγκαταλείπομεν την Κύπρον και ασχολούμεθα με την Μακεδονίαν του Αιγαίου». Έχομεν υπ' όψην το μικρόν θόλωμα του ορίζοντος που προκάλεσε τελευταίως η αστοχία κάποιου διπλωμάτου.⁸² Αλλά δεν εφραταζόμεθα ότι δεν θα εσυνεχίζετο τουλάχιστον δια τους τύπους η προσχηματική συμπεριφορά της Κυβερνήσεως του Βελιγραδίου, η οποία εφρόντισε να μας αποδείξη προ καιρού δι' ωρισμένων διαταγών της ότι εφίμωσε τα στόματα των θερμοαίμων παραγόντων της Σκοπιανής πολιτειούλας. Και εμείς δεν εμπλησσόμεθα δια τα καμώματα των «σλαβομακεδόνων» οι οποίοι ήταν καθαρόαιμοι εκατόν επί τοις εκατόν Βούλγαροι, έτοιμοι να επιτεθούν και κατά του Βελιγραδίου, όταν έλθη η κατάλληλη ώρα των. Αλλά διερωτώμεθα, τι θα σπεύσουν ν' απαντήσουν οι ηγέται και επιτελείς της Γιουγκοσλαβικής Κυβερνήσεως επί των εκδηλώσεων της Κυβερνήσεως των Σκοπίων, οι οποίοι, δια να δικαιολογούν όσα γράφουν επιδεικνύουν ανηρητημένους και χάρτας της «σλαβομακεδονίας»: Είναι εύκολον να ισχυρίζονται ότι εμείς βάλλομεν εναντίον των. Τα πράγματα όμως ομιλούν εφ' εαυτών. Εμείς απλώς αμυνόμεθα. Άλλοι εξακολουθούν να καλλιεργούν το όνειρον να εκτεινούν την εξουσίαν των μέχρι Θεσσαλονίκη. Και δεν συμμαζεύονται.⁸³

Το βιβλίο του Χριστόφορου Νάλτσα

Την ίδια εποχή, το γιουγκοσλαβικό Προξενείο Θεσσαλονίκης ενημέρωσε το Υπουργείο Εξωτερικών για την έκδοση του βιβλίου του Χριστόφορου Νάλτσα, *Το Μακεδονικόν Ζήτημα και η Σοβιετική Πολιτική*. Στο σχετικό τηλεγράφημα αναφέρεται ότι ο συγγραφέας

81. Οι δεσμοί της εφημερίδας *Νέα Αλήθεια* με το στέλεχος της ΕΜΣ Αλέξανδρο Λέτσα ανάγονται στη μεσοπολεμική περίοδο, όταν η εφημερίδα δημοσίευσε έκκληση του Αλέξανδρου Λέτσα για την συλλογή του αναγκαίου ποσού που θα καλύψει την αμοιβή του συγγραφέα, «όστις ήθελε συγγράψη την καλύτεραν ιστορίαν της Μακεδονίας», *Μακεδονικά*, 1 (1940), 651.

82. Πρόκειται για το διάβημα που έκανε ο γενικός πρόξενος της Γιουγκοσλαβίας στη Θεσσαλονίκη για το βιβλίο του Χριστόφορου Νάλτσα, για το οποίο θα γίνει λόγος στη συνέχεια.

83. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 15 Δεκεμβρίου 1954.

θεωρεί τη Γιουγκοσλαβία πiónι της ρωσικής πολιτικής στο Αιγαίο. Η σοβιετική πολιτική έφερε στην εξουσία τον Τίτο, όπως έφερε τον Γκρόζα στη Ρουμανία, ενώ ο Κολισέφσκι ήταν και παρέμεινε Βούλγαρος. Στον πρόλογο διατυπώνονται βλέψεις προς την «αμιγώς ελληνική» βόρεια Μακεδονία και εκφράζεται η ελπίδα ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις θα επανορθώσουν τα αδικώς οριζόμενα βόρεια σύνορα της Ελλάδας.⁸⁴

Παράλληλα με την ενημέρωση του Υπουργείου Εξωτερικών, ο Γενικός Πρόξενος της Γιουγκοσλαβίας στη Θεσσαλονίκη Πόποβιτς, προχώρησε σε διάβημα διαμαρτυρίας προς τις ελληνικές Αρχές. Λόγω της απουσίας του Υπουργού Βόρειας Ελλάδας, επισκέφθηκε, στις 9 Νοεμβρίου 1954, τον Γενικό Γραμματέα Ιωάννη Παπαβλαχόπουλο. Στη διάρκεια της συνάντησης ο Πόποβιτς εξέφρασε «τη δυσαρέσκειά του για την εμφάνιση του βιβλίου στις εκδόσεις ενός ιδρύματος το οποίο χαιρεί της προστασίας και της υποστήριξης των Αρχών». Υπογράμμισε ακόμη το «προσβλητικό περιεχόμενό του, το οποίο αντίκειται στο πνεύμα της φιλίας» που επικρατεί μεταξύ των δύο χωρών. Ο Παπαβλαχόπουλος πάντως δήλωσε άγνοια για το περιεχόμενο του βιβλίου και παρέπεμψε τον Γενικό Πρόξeno στον προϊστάμενό του Υπουργό Βόρειας Ελλάδας.⁸⁵

Το διάβημα του Γιουγκοσλάβου προξένου «διέρρευσε» στον τοπικό Τύπο της Θεσσαλονίκης, ο οποίος με τη σειρά του έθιξε το ζήτημα της «ανθελληνικής προπαγάνδας» στη ΛΔΜ. Η εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, σε πρωτοσέλιδο άρθρο της, απευθυνόταν προς τον Πόποβιτς, θέτοντας τα ακόλουθα ερωτήματα:

Είναι ή όχι αληθές ότι εις τα γραφεία δημοσίων υπηρεσιών των Σκοπίων, όπου εδρεύει η τοπική Κυβέρνησις του δήθεν Μακεδονικού Κράτους, καθώς ακόμη και εις αίθουσες υποδοχών όπου οργανώνονται τελεταί και ομιλία και συγκεντρώσεις, υπάρχουν ανηρημένοι χάρτες της μείζονος Γιουγκοσλαβίας, εις την οποίαν περιλαμβάνεται επιδεικτικώς ολόκληρη η Μακεδονία, μαζί με το Ελληνικόν τμήμα, χωρίς να εξαιρηθή ούτε η Θεσσαλονίκη; Και είναι αληθές ότι εκδίδονται και κυκλοφορούν και σήμερον βιβλία αναφερόμενα εις τας... βλέψεις της Γιουγκοσλαβίας επί των Ελληνικών Μακεδονικών Εδαφών; Κάνομεν το ερώτημα, καίτοι γνωρίζομεν ότι πρόκειται περί χαρτών οι οποίοι εξεπονήθησαν από τους «ηγεμόνας» των Σκοπίων κατά την εποχήν της Ελληνο-γιουγκοσλαβικής εχθρότητος, τότε όταν η «Μπόρμπα» του Βελιγραδίου έβαλλον εναντίον μας με λύσσαν.⁸⁶ Αλλά δικαιούμεθα να

84. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 26, dosije 10, signatura 414606/8 Νοεμβρίου 1954.

85. Στο ίδιο.

86. Η αναφορά σχετίζεται με την δημοσίευση του χάρτη της «Αιγαιακής Μακεδονίας» που δημοσίευσε η εφημερίδα *Μπόρμπα*, επίσημο δημοσιογραφικό όργανο του Κομμουνιστικού

*μάθωμεν διατί εξακολουθούν να επιδεικνύονται και σήμερα οι ερεθιστικοί αυτοί χάρται και μάλιστα ακόμη και εις περιπτώσεις υποδοχής Ελλήνων αρμοδίων, και τι λογής συμμαχίαν και φιλίαν καλλιεργούμεν, όταν το ένα χέρι το τείνομεν δια χειραψίαν και εις το άλλο κρατούμεν εγχειρίδιον.*⁸⁷

Λίγες ημέρες αργότερα, η ίδια εφημερίδα ανέλαβε να υπερασπίσει το βιβλίο του Νάλτσα. Σε πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο, «Σκόπιμος θόρυβος δια μίαν ελληνικήν έκδοσιν», και υπέρτιτλο, «Εξ αφορμής ενός επεισοδίου και τινών διαβημάτων», η *Νέα Αλήθεια* επανήλθε στα ερωτήματα που απηύθυνε προς τον Γενικό Πρόξενο της Γιουγκοσλαβίας, τονίζοντας ότι, αντί απάντησης, έγινε διάβημα προς τις ελληνικές Αρχές με το σκεπτικό ότι η εφημερίδα προσβάλλει το νόημα της φιλίας των δύο κρατών. Όπως εξηγούσε η σύνταξη της εφημερίδας, το πόνημα του Νάλτσα

*είναι μία γνησία ιστορική εργασία, εις την οποίαν ανασκοπείται το όλον ζήτημα, από των πρώτων προ εκατόν είκοσι περίπου ετών αποκαλυφθεισών διαθέσεων της Ρωσίας δια την τύχην της Μακεδονίας, μέχρι χθες. Και η εργασία αυτή η συγκεκριμένη, η καθαρά, επεκρίθη από μέρους εκπροσώπων της γείτονος ως τορπιλλίζουσα το βάρος της Ελληνογιουγκοσλαβικής φιλίας. Τούτο ίσως γίνεται δια να παύσωμεν να διαμαρτυρούμεθα εναντίον των προκλητικών διαδηλώσεων που άνευ τέλους σημειούνται εις το δήθεν ανεξάρτητον Μακεδονικόν Κράτος των Σκοπίων και δια νέα Γιουγκοσλαβικά βιβλία δια των οποίων επιδιώκεται η δημιουργία εντυπώσεων εις βάρος του Ελληνικού τμήματος της Μακεδονίας. [...] Ας μη δυσφορούν οι φίλοι γείτονες Γιουγκοσλαύοι όταν τους ανοίγωμεν και τους υπενθυμίζωμεν την ιστορίαν την παλαιάν και την πρόσφατην. Οι ανηρημένοι και σήμερα χάρται της μεγάλης Γιουγκοσλαβίας και τα κυκλοφορούντα βιβλία, μας υπαγορεύουν εντονότερα την υποχρέωσιν να ανατρέχωμεν εις τα ντοκουμέντα του παρελθόντος.*⁸⁸

Η εφημερίδα συνεχάρη την ΕΜΣ που περιέλαβε το βιβλίο του Νάλτσα στις εκδόσεις της και απέρριψε τους γιουγκοσλαβικούς ισχυρισμούς ότι η προαναφερόμενη έκδοση ναρκοθετεί την ελληνογιουγκοσλαβική φιλία. Τονίζοντας ότι επιθυμεί «την στερεάν και ειλικρινή φιλία», υποστήριξε ότι οι γιουγκοσλαβικές Αρχές

εάν επιθυμούν και αυτοί το ίδιον, οφείλουν να δώσουν εντολάς εις την σωβινιστικήν Κυβέρνησιν του ανοήτου Κράτους των Σκοπίων να στα-

Κόμματος Γιουγκοσλαβίας, στις 26 Αυγούστου 1946, Μιχαηλίδης, «Αλυτρωτισμός και πολιτική», σσ. 22-23.

87. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 12 Νοεμβρίου 1954. Πρβλ. Εφημερίδα *Μακεδονία*, 12 Νοεμβρίου 1954

88. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 15 Νοεμβρίου 1954.

ματήσουν τας προκλήσεις των και όχι να δημιουργούν επεισόδια εξ αφορμής της εκδόσεως ιστορικού έργου ως το του κ. Νάλτσα και να κάμουν διαβήματα διαμαρτυρίας και να επιχειρούν να μανθάνουν τους ιδιαιτέρους σκοπούς των παρατηρήσεων και υπαινιγμών μας.⁸⁹

Η ίδια εφημερίδα επανήλθε σε λίγες ημέρες στο διάβημα του Πόποβιτς προς τις ελληνικές Αρχές για το βιβλίο του Νάλτσα. Σε σχόλιό της υποστήριξε ότι *εδημιουργήθη αδικαιολόγητη παρεξήγησις γύρω από το τελευταίως υπό της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών εκδοθέν ιστορικόν βιβλίον του διακεκριμένου δικηγόρου της πόλεώς μας κ. Χριστοφόρου Νάλτσα. Και αν διαβασθή, θα δοθή η εμπρέπουσα απάντησις εις το διάβημα της γείτονος Γιουγκοσλανικής Κυβερνήσεως, το οποίον προκάλεσεν η κουτοπόνηρη διαβολή ενός Προξένου. Το βιβλίον του κ. Νάλτσα είναι καθαρώς ιστορικόν και δεν νομίζομεν ότι η ιστορία παρεμβάλλεται ως εμπόδιον εις την ανάπτυξιν των σχέσεων μεταξύ διαφόρων Χωρών. Εκείνο που κάποτε ίσως βλάπτει εις παρόμοιες περιπτώσεις είναι η ανεύθνη πολιτικολογία, η οποία είναι εντελώς ξένη προς το υπ' όφιν έργον. Και εκείνοι που θα έπρεπε να διαμαρτύρονται δια την συνεχιζομένην πολιτικολογίαν, είμεθα ημείς, διότι εις την γείτονα εξακολουθούν να εκδίδονται βιβλία γεμάτα πρόκλησιν και γεμάτα σωβινιστικά συνθήματα. Έναντι αυτής της εχθρικής εκστρατείας, τι κακόν άραγε μπορεί να προξενήση εκείνος που ανοίγει απλώς την ιστορίαν και την ενθυμίζει. Αν κάμουν το ίδιον πράγμα οι Γιουγκοσλαύοι δεν θα παραπονεθώμεν. Και όταν εμείς μιμηθώμεν τας μεθόδους και τας διαθέσεις των και αρχίσωμεν να διεκδικώμεν εδάφη ανήκοντα εις την γείτονον, τότε ας κάμουν διαβήματα, καίτοι και τότε θα τους απαντήσωμεν ότι απλώς αμυνόμεθα. Με το βιβλίον του κ. Νάλτσα, το ιστορικόν, δεν είναι επιτρεπτή ούτε μεταξύ αμαθών η δημιουργία παρεξηγήσεων, δυσφορών και διαβημάτων.⁹⁰*

Δύο ημέρες αργότερα, η εφημερίδα δημοσίευε σε πρωτοσέλιδό της επιστολή «Μακεδόνα, εγγονού Μακεδονομάχου εκ της περιοχής Μοναστηρίου» για «τα βιβλία με σαφείς διεκδικήσεις» σε βάρος της Ελλάδας και ειδικότερα για το βιβλίο του Λάζαο Μοϊσωφ.⁹¹

89. Στο ίδιο.

90. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 25 Νοεμβρίου 1954.

91. Εφημερίδα *Νέα Αλήθεια*, 27 Νοεμβρίου 1954.

Τα νέα διαβήματα διαμαρτυρίας

Η «διαρροή» στον τοπικό Τύπο του διαβήματος του Πόποβιτς προς τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Βόρειας Ελλάδας σε συνδυασμό με την αρθρογραφία της *Νέας Αλήθειας* οδήγησαν τον Γιουγκοσλάβο Γενικό Πρόξeno να επαναλάβει τα διαβήματά του αυτή τη φορά προς τον Υπουργό Βόρειας Ελλάδας Ανδρέα Στράτο. Στην έκθεσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών για το διάβημα διαμαρτυρίας ο Πόποβιτς σημείωσε:

Του διάβασα αποσπάσματα από το προαναφερόμενο βιβλίο ότι οι Σλάβοι προετοιμάζονται για την υλοποίηση των παλιών τους σχεδίων μέσω μιας νέας τακτικής, εξαιτίας της οποίας, όπως ερμηνεύεται, υπάρχει η σημερινή νηνεμία· ότι δεν αποκλείει, όπως και στο παρελθόν, να προσπαθήσουν μέσω κάποιας αιφνίδιας επίθεσης να καταλάβουν σημαντικά τμήματα της ελληνικής επικράτειας προκειμένου να εκπληρώσουν την ένωση της Αιγαιακής Μακεδονίας με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας· ότι προβάλλει αξιώσεις σε βάρος της Γιουγκοσλαβικής επικράτειας· ότι ζητά τη μετατόπιση των βορείων ελληνικών συνόρων προς το βορρά μέχρι τη γραμμή Σκούποϊ–Σκόπια και Αίμου (Μπάλκαν)· ότι ζητά από τις Μεγάλες Δυνάμεις να προβούν σε αναθεώρηση των συνόρων στο προαναφερόμενο πλαίσιο· ότι καλεί τον ελληνικό λαό να μην έχει εμπιστοσύνη στους βόρειους γείτονες, συμπεριλαμβανομένης της Γιουγκοσλαβίας· ότι επιτίθεται και προσβάλλει τους Γιουγκοσλαβικούς λαούς και τους ηγέτες τους. Του εξέθεσα ακόμη ότι παράλληλα οργανώνονται και πραγματοποιούνται από την πλευρά της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών διαλέξεις στις οποίες προβάλλονται οι ίδιες αξιώσεις προς το Βορρά [...]

Όλα αυτά αποτελούν μία ακατανόητη εχθρική επίθεση σε βάρος μιας συμμάχου χώρας και είναι φυσικό να έχουν σοβαρές επιπτώσεις. Είναι περίεργο που δεν υπάρχει από την πλευρά των επίσημων ελληνικών Αρχών καμία αντίδραση, ούτε κάποια επίσημη ελληνική Αρχή δεν κράτησε επιφυλάξεις, ούτε την καταδίκασε.⁹²

Ο Υπουργός Βόρειας Ελλάδας δήλωσε ενήμερος για το διάβημα που είχε προηγηθεί προς τον Γενικό Γραμματέα και επιφυλάχθηκε να απαντήσει εν αναμονή των σχετικών οδηγιών που ζήτησε από το Υπουργείο Εξωτερικών. Καθώς το διάβημα του Γιουγκοσλάβου πρόξενου αφορούσε και την αρθρογραφία του τοπικού Τύπου, ο Έλληνας Υπουργός επικαλέστηκε την ελευθερία του Τύπου που ισχύει στην Ελλάδα. Στην ανταπάντησή του ο Γιουγκοσλάβος πρόξenos σημείωσε

92. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 27, dosije 7, signatura 415364/18 Νοεμβρίου 1954.

ότι ανεξάρτητα εάν οι Αρχές μπορούν ή όχι να επηρεάσουν τον Τύπο, μπορούν να καταδικάσουν αντίστοιχες αναφορές. Σε κάθε όμως περίπτωση, σημείωσε ότι:

είναι διαφορετική η σχέση των κρατικών Αρχών σχετικά με ένα ίδρυμα το οποίο εξέδωσε το συγκεκριμένο βιβλίο, δηλαδή την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, η οποία έχει τη στήριξη και την ολόπλευρη βοήθεια του κράτους και με την οποία συνεργάζονται καθηγητές Πανεπιστημίου, δηλαδή δημόσιοι υπάλληλοι, όπως άλλωστε και ο συγκεκριμένος που εξέδωσε το συγκεκριμένο βιβλίο.⁹³

Το γιουγκοσλαβικό Υπουργείο Εξωτερικών δεν αρκέστηκε στο διάβημα του Γενικού Προξένου Θεσσαλονίκης, αλλά έδωσε εντολή στην πρεσβεία Αθηνών να προβεί σε ανάλογες παραστάσεις στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών με την επισήμανση ότι «οι ελληνικές Αρχές [δεν πρέπει] να στηρίζουν ή να ανέχονται τέτοιου είδους προσβλητικές επιθέσεις, οι οποίες βρίσκονται σε αντίθεση με τις σχέσεις συμμαχίας μεταξύ των δύο χωρών».⁹⁴ Στο πλαίσιο αυτό, ο Γιουγκοσλάβος πρεσβευτής στην Αθήνα Γιοβάνοβιτς συναντήθηκε με τον Διευθυντή Πολιτικών Υποθέσεων του Υπουργείου Χρηστόπουλο, ο οποίος τον διαβεβαίωσε ότι «τόσο ο ίδιος προσωπικά όσο και εξ ονόματος της κυβέρνησης εκφράζει τη λύπη του για τα συμβάντα, καθώς είναι γνωστή η θέση της ελληνικής κυβέρνησης να μην προβαίνει σε κινήσεις κατά της Γιουγκοσλαβίας, την οποία θεωρεί καλό φίλο». Ζήτησε από τη γιουγκοσλαβική πλευρά «να μην δίδει στα φαινόμενα αυτά μεγάλη σημασία και τα οποία δεν πρέπει να επηρεάσουν τη φιλική ατμόσφαιρα που υπάρχει μεταξύ των δύο χωρών μας».⁹⁵ Τα διαβήματα διαμαρτυρίας στη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα οδήγησαν το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών να προβεί σε δημόσια επίσημη δήλωση ότι το βιβλίο, *Το Μακεδονικό Ζήτημα και η Σοβιετική Πολιτική* «αντικείται στη θέση και την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης».⁹⁶

Λίγες ημέρες αργότερα, η γιουγκοσλαβική πρεσβεία στην Αθήνα επανήλθε στο ίδιο ζήτημα με αφορμή άρθρο του *Ελληνικού Βορρά*, που θεωρούσε τους κατοίκους της ΛΔΜ «καμουφλαρισμένους Βούλγαρους». Στις οδηγίες που ζήτησε ο πρεσβευτής Γιοβάνοβιτς πρότεινε το διάβημα να γίνει και για τις ειδηλώσεις που οργανώθηκαν στη Θεσσαλονίκη «από ιδρύματα και οργανώσεις που τελούν υπό τον έλεγχο και χαιρούν της υποστήριξης του Διοικητηρίου [σ. εννοεί το Υπουργείο Βόρειας Ελλάδας], επικεφαλής του οποίου βρίσκεται μέλος της κυβέρνη-

93. Στο ίδιο. Αντίστοιχη αναφορά έγινε και στην επόμενη συνάντηση του Πόποβιτς με τον νέο Υπουργό Βόρειας Ελλάδας Μανουσόπουλο, την 1^η Δεκεμβρίου 1954.

94. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 26, dosije 10, signatura 414606/10 Νοεμβρίου 1954.

95. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 27, dosije 7, signatura 415681/12 Νοεμβρίου 1954.

96. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 26, dosije 18, signatura 415515/26 Νοεμβρίου 1954. Βλ. και DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 31, signatura 18235 (χωρίς ημερομηνία).

νησης». ⁹⁷ Ο υφυπουργός Μπεμπλέρ, περιγράφοντας το πλαίσιο των παραστάσεων, ζήτησε από τον πρέσβη να επισημάνει στις ελληνικές Αρχές «τον πολύ αρνητικό ρόλο που διαδραματίζει η ΕΜΣ» στην ανάπτυξη των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων και να «ζητήσει από την ελληνική κυβέρνηση να αποστασιοποιηθεί δημόσια από τέτοιου είδους προκλήσεις και να λάβει σοβαρά υπόψη της τη δράση της ΕΜΣ». ⁹⁸ Ωστόσο, ο Γιοβάνοβιτς είχε συναντηθεί με τον Χρηστόπουλο πριν από τη λήψη των σχετικών οδηγιών, με αποτέλεσμα να θέσει στον Έλληνα διπλωμάτη μόνο τον προβληματισμό της κυβέρνησής του για «την εχθρική αρθρογραφία του Τύπου της Θεσσαλονίκης». Κατά τον Γιουγκοσλάβο πρεσβευτή, «ο Χρηστόπουλος ζήτησε επί μακρόν συγγνώμη, δηλώνοντας ότι πρόκειται για ανεύθυνα άτομα, και δεσμεύθηκε για τη λήψη μέτρων προκειμένου να παρεμποδισθεί» η δημοσίευση άρθρων αναλόγου περιεχομένου. ⁹⁹ Στο πλαίσιο των δεσμεύσεων που ανέλαβε ο Χρηστόπουλος, ο εκπρόσωπος του Υπουργείου Εξωτερικών καταδίκασε την αρθρογραφία του *Ελληνικού Βορρά* σε βάρος της Γιουγκοσλαβίας. Η δήλωση αυτή, κατά τον Γιουγκοσλάβο πρόξενο στη Θεσσαλονίκη,

προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των κύκλων της ΕΜΣ. Για τον λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε συνάντηση των μελών της στενής ηγεσίας του ιδρύματος, μετά από την οποία ο Γενικός Γραμματέας της ΕΜΣ Λέτσας και ο συνεργάτης του ίδιου ιδρύματος πρότανης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Φραγκίστας ¹⁰⁰ ταξίδεψαν στην Αθήνα και, όπως προκύπτει από την αρθρογραφία του Τύπου, έγιναν δεκτοί από τον βασιλιά Παύλο. Στόχος της επίσκεψης ήταν το αίτημα στήριξης για την αύξηση του «θορύβου», με το σκεπτικό ότι με την απαξίωση της ΕΜΣ και του Τύπου που τη στηρίζει πλήττονται τα «εθνικά συμφέροντα» της Ελλάδας. ¹⁰¹

97. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 20, signatura 417039/11 Δεκεμβρίου 1954.

98. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 20, signatura 417039/14 Δεκεμβρίου 1954.

99. Στο ίδιο.

100. Σύμφωνα με το βιογραφικό του, http://www.ems.gr/index_proedroi.php?id=80, «ο Χαράλαμπος Φραγκίστας σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (1920-1924) και συνέχισε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στα Πανεπιστήμια Βερολίνου, Μονάχου, Αμβούργου και Παρισίων. Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών (1931), εξέλεγε Υφηγητής της Πολιτικής Δικονομίας της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1931) και τακτικός Καθηγητής της ίδιας έδρας το 1936. Διετέλεσε Πρότανης του Πανεπιστημίου δύο φορές (1943 και 1954) και Αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Μετείχε επανειλημμένα σε διάφορες υπηρεσιακές Κυβερνήσεις ως Υπουργός Παιδείας, Γεωργίας και Βορείου Ελλάδος. Μέλος της Εταιρείας από τα παλαιότερα, διετέλεσε Αντιπρόεδρος και Πρόεδρος του ΙΜΧΑ, όπως και Αντιπρόεδρος (1946-1964) και Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΜΣ (1964-1976)».

101. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 20, signatura 417039/26 Δεκεμβρίου 1954.

Η καταγραφή των δραστηριοτήτων της ΕΜΣ

Η κινητικότητα που παρατηρήθηκε στους κόλπους της γιουγκοσλαβικής διπλωματίας κατά τη διάρκεια του 1954 σχετικά με τη δράση της ΕΜΣ κατέληξε στη σύνταξη σχετικής έκθεσης για τις «μακεδονικές οργανώσεις και τα βιβλία για την Μακεδονία και το Μακεδονικό Ζήτημα που εκδόθηκαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1945-1954». Αρχικά, στην έκθεση διατυπώθηκαν ισχυρισμοί ότι ενώ στη Γιουγκοσλαβία εκδόθηκαν μόνο δύο τίτλοι (sic),¹⁰²

*η Ελλάδα ήταν ανέκαθεν πολύ δραστήρια στην προπαγάνδισή των βλέψεών της στη Μακεδονία [...] Διεξάγει καθημερινά εκστρατεία μέσω του Τύπου και ιδιαίτερα μέσω των βιβλίων. Προσπαθεί, από τη μία πλευρά, να ασκήσει πίεση προς τη Ομοσπονδιακή Αιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας προκειμένου να μην προβάλλει ενδιαφέρον για την Αιγαιακή Μακεδονία και να μην ανακινεί το Μακεδονικό Ζήτημα, και, από την άλλη πλευρά, να πείσει τη διεθνή και την εγχώρια κοινή γνώμη για την ορθότητα των ελληνικών αντιλήψεων και βλέψεων σχετικά με τη Μακεδονία.*¹⁰³

Πρώτη στον κατάλογο των οργανώσεων που «προπαγάνδιζαν» τις ελληνικές θέσεις για το Μακεδονικό Ζήτημα βρέθηκε η ΕΜΣ. Κατά τους συντάκτες της έκθεσης,

εκεί βρίσκεται το κέντρο της προπαγανδιστικής δραστηριότητας σχετικά με τη Μακεδονία. Ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1939, αλλά άρχισε να αναπτύσσει ευρύτερη δραστηριότητα μετά το 1944. Στους κόλπους της λειτουργεί το Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου και από το τρέχον έτος το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, το οποίο ιδρύθηκε βάσει νόμου που υιοθέτησε το Κοινοβούλιο. Η Εταιρεία απέκτησε μετά τον πόλεμο το δικό της νέο, μεγάλο πολυόροφο Μέγαρο, η κατασκευή του οποίου άρχισε τον Φεβρουάριο του 1949 και ολοκληρώθηκε τον Νοέμβριο του 1951. Όπως ανακοίνωσε το «Βήμα» (6 Δεκεμβρίου 1953) στα επίσημα εγκαίνια παρέστη και ο Έλληνας βασιλιάς Παύλος. Το «Βήμα» στη συνέχεια αναφέρθηκε στους στόχους της Εταιρείας: «η περισυλλογή, μελέτη και δημοσίευση γλωσσικού, ιστορι-

102. Στην έκθεση μνημονεύονται τα βιβλία του Нaγм Пејов, КΠГ и македонско маџионално питање [Το ΚΚΕ και το μακεδονικό εθνικό ζήτημα], Σκόπια 1953 και του Мојсов, Окалу прашањето... Στην πραγματικότητα, η εκδοτική δραστηριότητα της ΛΔΜ αριθμούσε περισσότερους τίτλους, όπως, παραδείγματος χάρη, των Зографски - Абацинев - Мишрев και Κεραμιτчиев, Егејска Македонија во нашата наџионална историја και Андоновски, Егејска Македонија. Για την πρόμιη καταγραφή της ιστορίας της «Αιγαιακής Μακεδονίας», βλ. Μιχαηλίδης, «Σλαβομακεδόνες πολιτικοί πρόσφυγες», σσ. 69-81.

103. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 31, signatura 181102 (χωρίς ημερομηνία). Η τελευταία ημερομηνία που αναφέρεται στην έκθεση είναι το δημοσίευμα της εφημερίδας Νέα Αλήθεια της 27ης Νοεμβρίου 1954. Συνεπώς συντάχθηκε τον Δεκέμβριο του 1954.

κού, αρχαιολογικού και λαογραφικού υλικού, η επιμόρφωση του λαού της Βόρειας Ελλάδας και η ενίσχυση κάθε κίνησης στον χώρο της πνευματικής ζωής, της οργάνωσης διαλέξεων, θεατρικών παραστάσεων, εκθέσεων, βιβλιοθηκών...». Ενώπιον των μελών της Εταιρείας πραγματοποίησαν διαλέξεις επώνυμοι άνδρες της πολιτικής και του πολιτισμού, όπως οι Κυριακίδης, Ξυγγόπουλος, Βασδραβέλλης, Δραγούμης, Ανδριώτης και «σειρά άλλων διανοουμένων, οι οποίοι εργάζονται φανατικά για την επιτυχία της Εταιρείας». Τέλος, το «Βήμα» συμπεραίνει ότι η Εταιρεία, μαζί με το Πανεπιστήμιο, αποτελούν τον θεμέλιο λίθο της πνευματικής ζωής της Β. Ελλάδας «η οποία αποτελεί οχυρό φρούριο του έθνους» και [καταλήγει] ότι το κράτος θα πρέπει να της παραχωρήσει μεγαλύτερη οικονομική ενίσχυση.¹⁰⁴

Η έκθεση κατέγραψε το σύνολο των εκδόσεων της ΕΜΣ και σε αρκετές περιπτώσεις παρέθεσε ένα σύντομο σχόλιο για το περιεχόμενό τους. Παραδειγματός χάρη, για το βιβλίο του Κων. Μέρτζιου, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας* (Θεσσαλονίκη 1948), σημείωσε ότι «στην εισαγωγή του ο συγγραφέας υπογραμμίζει τον ελληνικό χαρακτήρα της Μακεδονίας και τονίζει ότι τα κείμενα αποτελούν συμβολή προς την κατεύθυνση αυτή»· για το βιβλίο του Ι. Κ. Βασδραβέλλη, *Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν* (Θεσσαλονίκη 1948), ότι «ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι οι αρματολοί και κλέφτες στη Μακεδονία δεν ήταν παρά μόνο Έλληνες και ότι οι Σλάβοι, δηλαδή οι Μακεδόνες, δεν δραστηριοποιήθηκαν προς την κατεύθυνση αυτή»· για το βιβλίο του Γ. Χ. Μόδη, *Μακεδονικός αγών και Μακεδόνες αρχηγοί* (Θεσσαλονίκη 1950), πως «πρόκειται για κατευθυνόμενο κείμενο»· για το βιβλίο του Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνας, 1796-1832* (Θεσσαλονίκη 1950), ότι έλαβε το Βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών και ότι «παρουσιάζει ως ελληνικής εθνότητας τους Μακεδόνες Σλάβους που έλαβαν μέρος στους αγώνες»· για το βιβλίο του Α. Ν. Λέτσα, *Δημήτριος Βικέλας* (Θεσσαλονίκη 1951), ότι «υπογραμμίζει το εκπολιτιστικό έργο του Δημήτρη Βικέλα από τη Βέροια για την ελληνική Μεγάλη Ιδέα»· για το βιβλίο του Σ. Κυριακίδη, *Τα βόρεια εθνολογικά όρια του Ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη 1946), ότι «υποστηρίζει πως ολόκληρη η Μακεδονία και η Ανατολική Ρωμυλία αποτελούν ελληνικά εδάφη, στα οποία διαβιούν ελληνικοί πληθυσμοί», ενώ για το βιβλίο του ίδιου συγγραφέα, *Βούλγαροι και Σλάβοι εις την ελληνικήν ιστορίαν* (Θεσσαλονίκη 1946), σημειώνεται ότι «ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης, γνωστός για τα κατευθυνόμενα και μεγαλοϊδεατικά έργα, υποστηρίζει ότι οι Βούλγαροι και οι Σλάβοι ήταν ανέκαθεν φυσικοί εχθροί της Ελλάδας και ότι πρέπει να εκδιωχθούν από τα ελληνικά εδάφη»· Τέλος, για το βιβλίο του Ν. Κ. Λιούμπα, *Η αναγκαία στρατηγική διαρρύθμισις των ελληνικών συνόρων* (Θεσσαλονίκη 1946), ότι ο συγγραφέας ζητά «τα ελληνικά βόρεια σύνορα να συμπεριλάβουν τμήμα της Αλβανίας, της Μακεδονίας του Βαρ-

104. Στο ίδιο.

δάφη μέχρι τα Σκόπια, τη Μακεδονία του Πιρίν και τμήμα της Ανατολικής Ρωμυλίας». ¹⁰⁵

Οι διενέξεις για τη μακεδονική κληρονομιά μέσω του τοπικού Τύπου της Θεσσαλονίκης επηρέασαν μάλλον και τον επαναπροσδιορισμό των στόχων του ΙΜΧΑ. Αναφέρθηκε ήδη ότι η ίδρυσή του είχε προαναγγελθεί ως απόρροια της επιθυμίας της ΕΜΣ «να προαγάγη την έρευνα των προβλημάτων της Χερσονήσου του Αίμου» με στόχο τη «διαφώτιση της κοινής γνώμης και διαμόρφωση αμοιβαίας κατανοήσεως μεταξύ των Λαών αυτής προς επίτευξη ειλικρινούς προσεγγίσεως και συνεργασίας αυτών». Στο νέο κλίμα που δημιουργήθηκε από τους ιθύνοντες του ιδρύματος αναφέρθηκε ότι

αποστολή του Ιδρύματος τούτου είναι η εμπειριστατωμένη και επιστημονική ανατροπή των ανηκούστων αλλά και σατανικών ψευδολογιών της βουλγαροσλαβικής προπαγάνδας, ήτις δεν παύει να καθοδηγεί και να παραπλανά την παγκόσμιον κοινήν γνώμην και να παρασέρη εις τον σκοτεινόν έργον της και αφελείς ακόμη φίλους μας. ¹⁰⁶

Οι διαφορετικές εκτιμήσεις Βελιγραδίου και Σκοπίων για την ΕΜΣ

Η σχετική πληροφόρηση των ομοσπονδιακών γιουγκοσλαβικών αρχών για τα τειταινόμενα στην Ελλάδα προερχόταν, κατά κύριο λόγο, από την πρεσβεία Αθηνών και το Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης. Οι ευρισκόμενες στην Ελλάδα γιουγκοσλαβικές Αρχές επεσήμαναν τη στήριξη που παρείχε η ελληνική κυβέρνηση σε διάφορες οργανώσεις και ιδρύματα, μεταξύ αυτών και στην ΕΜΣ, καθώς και τις στενές σχέσεις διαφόρων πολιτικών με τον τοπικό Τύπο της Θεσσαλονίκης. Δεν θεωρούσαν όμως ότι «υπήρχε άμεση κυβερνητική εμπλοκή στην αντιγιουγκοσλαβική προπαγάνδα». Εκκινώντας από μία τέτοια εκτίμηση, το γιουγκοσλαβικό υπουργείο Εξωτερικών στα σχετικά του διαβήματα ζητούσε από την ελληνική κυβέρνηση να αποστασιοποιηθεί ή, ακόμη, να καταδικάσει το «αντιγιουγκοσλαβικό περιεχόμενο των άρθρων και των βιβλίων που εκδίδονταν στη Θεσσαλονίκη». Πάντως, σε κάθε περίπτωση, κατά την εκτίμηση των Γιουγκοσλάβων διπλωματών, καθόλο το προηγούμενο χρονικό διάστημα «τα διαβήματα είχαν γίνει με τέτοιο τρόπο, ώστε να διευκολυνθεί η ελληνική πλευρά προκειμένου να περιορίσει και να παρεμποδίσει τη μη αναγκαία όξυνση των σχέσεων· τούτο, προς το παρόν, αποδείχθηκε σωστό και εποικοδομητικό». ¹⁰⁷

Μια τέτοια προσέγγιση ήταν φυσικό να μην επιβαρύνει τις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις. Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι οι εκτιμήσεις της

105. Στο ίδιο.

106. Αλέξανδρος Λέτσας, «Επί τη επιδόσει εις Στίλωνα Π. Κυριακίδη του προς τιμήν αυτού εκδοθέντος τόμου», *Μακεδονικά*, 3 (1953-55), 475.

107. DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 31, signatura 18235 (χωρίς ημερομηνία).

γιουγκοσλαβικής διπλωματίας βασίστηκαν ίσως στην ελλιπή πληροφόρηση που παρείχε το Γιουγκοσλαβικό Προξενείο στη Θεσσαλονίκη. Η ΕΜΣ δεν απέκρυψε την οικονομική και την ηθική στήριξη που της παρείχε τόσο το Παλάτι όσο και η εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση. Τόσο η απονομή της ιδιότητας του επιτίμου προέδρου στον βασιλιά Παύλο όσο και η οικονομική στήριξη της Εταιρείας από την ελληνική κυβέρνηση, αφενός με την εκταμίευση πόρων αφετέρου με τη χορήγηση διαφόρων ατελειών, είχαν δημοσιευθεί στο δεύτερο τόμο των *Μακεδονικών*.¹⁰⁸ Εξίσου γνωστό ήταν και το Βασιλικό Διάταγμα για τη συμμετοχή της ΕΜΣ στη διανομή των κερδών που προέκυπταν από τη διάθεση των κρατικών λαχειών.¹⁰⁹ Αυτή η ελλιπής πληροφόρηση κατά το πρώτο χρονικό διάστημα είχε ως αποτέλεσμα το Γιουγκοσλαβικό Υπουργείο Εξωτερικών να ακολουθήσει έναντι της ΕΜΣ αντίστοιχη τακτική με εκείνη που είχε εφαρμόσει η ελληνική διπλωματία, η οποία θεωρούσε ότι η «ανθελληνική ειστρατεία» εμπορευόταν από τα Σκόπια και απάλλασσε το Βελιγράδι από τη σχετική ευθύνη. Κατά τρόπο ανάλογο, οι γιουγκοσλαβικές Αρχές αρριούνταν στην αποστασιοποίηση ή/και την καταδίκη των «αντιγιουγκοσλαβικών» ενεργειών κύκλων της Θεσσαλονίκης από την ελληνική κυβέρνηση και θεωρούσαν διαφορετική την πολιτική της Αθήνας στο Μακεδονικό Ζήτημα.

Αν η πληροφόρηση δεν ήταν ελλιπής, τότε είναι προφανές ότι η ερμηνεία αυτή ήταν η πιο βολική δικαιολογία του Βελιγραδίου προς τα Σκόπια. Γιατί ήταν απολύτως σαφές ότι η υπόθεση δεν αφορούσε μόνο την Αθήνα και το Βελιγράδι. Η τοπική κυβέρνηση των Σιοπίων ενημερωνόταν, μέσω των δικών της μηχανισμών, ή τουλάχιστον ερμήνευε διαφορετικά τα ελληνικά πολιτικά πράγματα.¹¹⁰ Κατά την άποψή της, η «επίθεση κατά της ΛΔΜ» ενορχηστρωνόταν από την ίδια την ελληνική κυβέρνηση, αλλά η τελευταία επιθυμούσε να αποφύγει τη σύγκρουση με την κυβέρνηση του Βελιγραδίου. Στο πλαίσιο αυτό, κατά τους ισχυρισμούς της, οι ελληνικές κρατικές Αρχές ανέθεταν την ανακίνηση των ειδικών με τη Γιουγκοσλαβία θεμάτων σε κρατικά ελεγχόμενα ιδρύματα της Θεσσαλονίκης καθώς και στον τοπικό Τύπο.¹¹¹

108. Κυριακίδου, «Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών», 845-853.

109. ΦΕΚ 148/2 Ιουνίου 1952.

110. «Σημείωμα για τα προσβλητικά άρθρα του ελληνικού Τύπου για την ΛΔΜ και για την ανάμειξη στα εσωτερικά ζητήματα της Γιουγκοσλαβίας», DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 31, signatura 18104 (χωρίς ημερομηνία). Το σημείωμα συντάχθηκε από την κυβέρνηση της ΛΔΜ όπως συνάγεται από DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 21, dosije 4, signatura 41530/4 Φεβρουαρίου 1955. Βλ. ακόμη «Σημείωμα για την αντιγιουγκοσλαβική προπαγάνδα στην Ελλάδα και χρονικό διαβημάτων στα τέλη του 1954 προς την Ελλάδα», DAMSPS, PA, έτος 1954, fascikla 30, dosije 31, signatura 18235 (χωρίς ημερομηνία). Και το συγκεκριμένο σημείωμα συντάχθηκε από την κυβέρνηση της ΛΔΜ όπως προκύπτει από DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 21, dosije 4, signatura 41530/4 Φεβρουαρίου 1955.

111. DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 21, dosije 4, signatura 41530/4 Φεβρουαρίου 1955.

Αυτή η διάσταση απόψεων μεταξύ των γιουγκοσλαβικών διπλωματικών και προξενικών Αρχών στην Ελλάδα και της κυβέρνησης της ΛΔΜ οδήγησε στις αρχές του 1955 το Υπουργείο Εξωτερικών να ζητήσει από την Πρεσβεία και από το Γενικό Προξενείο να εκφράσουν τις απόψεις τους, μεταξύ άλλων, για την εκτίμηση της κυβέρνησης των Σκοπίων ότι

στην καμπάνια κατά της ΛΔΜ συστρατεύτηκε και η ίδια η ελληνική κυβέρνηση, αλλά, δεδομένων των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία, μετέφερε το βάρος της καμπάνιας από τις εφημερίδες της πρωτεύουσας στον Τύπο και τις διάφορες οργανώσεις και ιδρύματα της Θεσσαλονίκης.¹¹²

Στην εκτενή απάντησή του ο Γενικός Πρόξενος Πόποβιτς εκτίμησε ότι «είναι αδύνατη η ίδρυση, ύπαρξη και δραστηριοποίηση ιδρυμάτων, όπως η ΕΜΣ, ή διαφόρων αλυτρωτικών και σοβινιστικών οργανώσεων χωρίς, το λιγότερο, την ευμενή στάση, αν όχι την ανοικτή υποστήριξη των αρχών». Ο Πόποβιτς σημείωσε ότι η ΕΜΣ ενισχύοταν από τον κρατικό προϋπολογισμό, επανέλαβε ότι στα εγκαίνια του μεγάρου της παρέστη ο βασιλιάς Παύλος και μέλη της κυβέρνησης και ότι οι ελληνικές Αρχές θεωρούσαν ότι η ΕΜΣ επιτελεί εθνικό έργο. Ωστόσο, δεν διαπίστωσε την ύπαρξη διαφορετικών απόψεων μεταξύ Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Αντίθετα μάλιστα, έκανε λόγο για ταύτιση απόψεων, υποστηρίζοντας ότι η όποια διαφοροποίηση έγκειται στον τρόπο και το χρόνο δημοσιοποίησης των απόψεων και όχι στην ουσία του Μακεδονικού Ζητήματος. Έγραφε ο Πόποβιτς ότι

η άποψη του Τύπου, των ιδρυμάτων και των οργανώσεων της Θεσσαλονίκης (και όχι μόνο της Θεσσαλονίκης, καθώς στην καμπάνια μετείχαν και αθηναϊκές εφημερίδες, μεταξύ των οποίων οι φιλοκυβερνητικές «Βήμα», «Έθνος», «Εθνικός Κήρυξ») πηγάζει, γενικότερα, και από τη θέση της ίδιας της κυβέρνησης και ενισχύεται από την άποψή της ότι τέτοια φαινόμενα υπάρχουν και πιθανότατα θα υπάρχουν και ότι η μοναδική επίπληξη που μπορούν να δεχθούν από την κυβέρνηση είναι όχι γιατί κάνουν αυτό που κάνουν, αλλά γιατί το κάνουν με τον τρόπο που το κάνουν, δηλαδή, η κυβέρνηση μπορεί σε συγκεκριμένες περιπτώσεις να αποστασιοποιηθεί από τη δράση τους για τυπικούς και όχι για ουσιαστικούς λόγους.¹¹³

Ο Γιουγκοσλάβος πρόξενος σημείωσε ότι αντίστοιχες με τις θέσεις της κυβέρνησης είναι και οι απόψεις της αντιπολίτευσης και συνέχισε:

Είναι, ωστόσο, δύσκολο να υποθέσει κανείς ότι η ελληνική κυβέρνηση «μετέφερε» το ζήτημα της εκστρατείας κατά της ΛΔΜ σε ιδρύματα και έντυπα της Θεσσαλονίκης, στο βαθμό που η «μεταφορά» νοείται

112. Στο ίδιο.

113. DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 21, dosije 4, signatura 42211/14 Φεβρουαρίου 1955. Η ίδια εκτίμηση περιέχεται και στο ταυτάριθμο σημείωμα για τη «μακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα».

ως ένα ειδικό νεύμα της κυβέρνησης να αρχίσουν την μία ή την άλλη εκστρατεία. Προς την αντίθετη εκτίμηση συγκλίνει το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση καταδίκασε δημόσια την αρθρογραφία του τοπικού Τύπου κατά της ΑΔΜ μετά από παρέμβασή μας (κάτι που θα έπρεπε αναμφίβολα να περιμένει). Συνεπώς, δεν φαίνεται λογικό να περιήλθε η ίδια σ' αυτή τη θέση, η οποία πλήττει το κύρος της και έχει αντίθετο αποτέλεσμα από εκείνο που η ίδια επιθυμεί. Πέραν τούτου, είναι γνωστό ότι οι τοπικές Αρχές (ο Υπουργός Στράτος) επέπληξαν τα μέσα ενημέρωσης για το περιεχόμενο της αρθρογραφίας τους και μάλιστα λόγω «αυτού», του «ανάρμοστου» περιεχομένου και όχι επειδή διαφέρουν οι απόψεις τους στο ζήτημα της μακεδονικής μειονότητας.

Είναι συνεπώς φανερό ότι δεν πρόκειται για κάποια «μεταφορά του βάρους της εκστρατείας», αλλά για φαινόμενα που πηγάζουν από τις αντιθέσεις της ελληνικής πολιτικής σχετικά με τη Γιουγκοσλαβία στη δεδομένη στιγμή τα φαινόμενα αυτά θα αναδεικνύονται με τη μία ή την άλλη μορφή, ενόσω παραμένει ανεπίλυτο το ζήτημα της μακεδονικής μειονότητας και τούτο γιατί:

1. Η ελληνική κυβέρνηση εμμένει στην άποψή της για την μη αναγνώριση της ύπαρξης μακεδονικής μειονότητας και [στην πολιτική] εξόντωσής της. Ωστόσο, οι ενέργειές της αυτές περιορίζονται από την ίδια τη φύση των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία. Εκεί έγκειται και η τακτική του «αφήνω στην άκρη» το ζήτημα αυτό και αποφεύγω τη λήψη δραστικότερων μέτρων εν αναμονή κατάλληλης στιγμής για την εκμείωση ικανοποιητικής λύσης από τη Γιουγκοσλαβία, δηλαδή την έλλειψη ενδιαφέροντος της Γιουγκοσλαβίας για την μειονότητα αυτή ή την οριστική εξάλειψη του ζητήματος από την ημερήσια διάταξη με τη σταδιακή απεθνικοποίησή της.
2. Ωστόσο, αυτή καθ' αυτή η ανάπτυξη των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία, στο πλαίσιο της οποίας υφίσταται η ΑΔΜ, αποτελεί εν δυνάμει κίνδυνο για την ελληνική πολιτική σχετικά με την μακεδονική μειονότητα και δίδεται η (όχι αβάσιμη) εντύπωση ότι ο χρόνος δεν εργάζεται υπέρ των Ελλήνων. Αυτό προκαλεί εκνευρισμό και έλλειψη τακτικής μπροστά στην προοπτική της πλήρους επιβεβαίωσης (*afirmacija*) της μακεδονικής μειονότητας, εξέλιξη την οποία θεωρούν προοίμιο για εδαφικές αλλαγές σε βάρος της Ελλάδας.

Σ' αυτές τις περιστάσεις, η ελληνική κυβέρνηση στηρίζει από τη μια πλευρά τη δραστηριότητα των «εθνικών» ιδρυμάτων, συλλόγων και του Τύπου και από την άλλη προσπαθεί να αναπτύξει τις σχέσεις της με τη Γιουγκοσλαβία, χωρίς να υπαναχωρήσει από τη λανθασμένη θέση της σχετικά με τη μακεδονική μειονότητα. Σ' αυτή την ατμόσφαιρα δεν είναι απαραίτητη «η μεταφορά του βάρους της καμπάνιας»: προκύπτει από μόνη της και αναγκαστικά ξεφεύγει από τα όρια τα οποία η

κυβέρνηση, λόγω των σχέσεών της με τη Γιουγκοσλαβία αλλά και εξαιτίας της διεθνούς κοινής γνώμης, θα επιθυμούσε να θέσει.¹¹⁴

Οι διϊστάμενες γιουγκοσλαβικές απόψεις

Στους πρώτους μήνες του 1955 η ελληνική πλευρά συνέχισε να θέτει και μάλιστα με αυξανόμενο ρυθμό το ζήτημα της «ανθελληνικής προπαγάνδας» στα Σκόπια. Ο Έλληνας πρέσβης στο Βελιγράδι Φίλων Φίλων, στις συναντήσεις του στο γιουγκοσλαβικό Υπουργείο Εξωτερικών, έθετε διαρκώς το ζήτημα του πασίγνωστου πλέον χάρτη «των εθνοτικών συνόρων της Μακεδονίας» και των φωτογραφιών ελληνικών πόλεων, όπως της Θεσσαλονίκης, που ήταν αναρτημένες στο Μουσείο Σκοπίων. Εμπλούτισε τη σχετική επιχειρηματολογία με την αναφορά σε διάφορες εκδόσεις που φιγουράριζαν στις βιτρίνες των βιβλιοπωλείων των Σκοπίων καθώς επίσης και στα σχολικά εγχειρίδια που έκαναν λόγο για την «Αιγαιακή Μακεδονία».¹¹⁵ Η ελληνική πλευρά κατέθεσε και εγγράφως τις απόψεις της σε σχετικό *aide mémoire*, που επέδωσε τον Ιούλιο του 1955 ο Φίλων στον επικεφαλής της Β' Διεύθυνσης του Υπουργείου Εξωτερικών Μίροσλαβ Γιαβόρσι.¹¹⁶ Προκειμένου να απαντήσει στις ελληνικές αιτιάσεις, ο Γιαβόρσι επιστράτευσε, μεταξύ άλλων, τις εκδόσεις της ΕΜΣ και ειδικότερα το βιβλίο του Κυριακίδη, *Τα βόρεια εθνολογικά όρια του ελληνισμού*, που είχε εκδοθεί το 1946 και το οποίο, κατά την άποψή του, «εμπεριείχε ιστορικές ανακρίβειες και προσβλητικές αναφορές σε βάρος της Γιουγκοσλαβίας». Τόνισε ότι σε κάθε περίπτωση τα θέματα πρέπει να επιλύονται «σε κλίμα εμπιστοσύνης» και στο πλαίσιο αυτό ζήτησε την επίλυση του ζητήματος της χορήγησης δικαιωμάτων στη «μακεδονική μειονότητα» στην Ελλάδα.¹¹⁷

Ο απόηχος των ίδιων αντιλήψεων για την ΕΜΣ είναι διάχυτος και στην έκθεση του πρώην Τμηματάρχη του γιουγκοσλαβικού Υπουργείου Εξωτερικών για την Ελλάδα Μίροσλαβ Χρνιακ, ο οποίος στο μεσοδιάστημα είχε τοποθετηθεί στη μόνιμη Γραμματεία του Βαλκανικού Συμφώνου στην Αθήνα. Σε σχετική του έκθεση, η οποία συντάχθηκε στις αρχές του 1957 με βάση το Αρχείο της γιουγκοσλαβικής Πρεσβείας στην Αθήνα, καυτηρίαζε την αρθρογραφία του τοπικού Τύπου της Θεσσαλονίκης και ειδικότερα της *Μακεδονίας* και του *Φωτός*.

Αυτές ειδικά οι δύο εφημερίδες, μερικές φορές και ο υπόλοιπος Τύπος, δεν εφείσθησαν εχθρικής και προσβλητικής προπαγάνδας κατά της Γιουγκοσλαβίας και ιδιαίτερα κατά της ΛΔΜ, την οποία θέλουν

114. Στο ίδιο.

115. DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 21, dosije 22, signatura 41565/1 Φεβρουαρίου 1955, DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 21, dosije 22, signatura 42310/21 Φεβρουαρίου 1955 και DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 21, dosije 22, signatura 45808/26 Απριλίου 1955.

116. DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 22, dosije 2, signatura 18835 (χωρίς ημερομηνία).

117. DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 23, dosije 23, signatura 410048/20 Ιουλίου 1955.

να παρουσιάσουν ως τεχνητό δημιούργημα που έχει εδαφικές βλέψεις σε βάρος της Ελλάδας.

Με τον ίδιο στόχο, αλλά με κάποιες επιστημονικές και σοβαρές αξιώσεις, ιδρύθηκε η ΕΜΣ στη Θεσσαλονίκη, η οποία υπάρχει χάρη στην οικονομική ενίσχυση των κυβερνητικών κύκλων. Η ηγεσία του ιδρύματος αποτελείται από τα πλέον σοβινιστικά στοιχεία, η πλειοψηφία των οποίων ζούσε νωρίτερα στην επικράτεια της ΛΔΜ, όπως είναι οι Λέτσας, Νάλτσας, Βασδραβέλλης και άλλοι. Και οι τρεις τους είναι εξελληνισμένοι Βλάχοι από το Μοναστήρι και το Κρούσοβο.

Με την ευμενή υποστήριξη των αρχών, η ηγεσία της Εταιρείας ενέταξε στη δράση της όλους τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Οι προηγούμενες εκδόσεις της Εταιρείας όπως, Το Μακεδονικό Ζήτημα και η Σοβιετική Πολιτική, *The Macedonian Controversy* (1954) και Τα βόρεια όρια του Ελληνισμού (1955), αναπτύσσουν κυρίως, όχι επιστημονικά επιχειρήματα, αλλά σοβινιστικούς και αντιγιοσλαβικούς ισχυρισμούς, όπως, μεταξύ άλλων, ότι η ΛΔΜ αποτελεί ένα τεχνητό δημιούργημα που κατασκευάστηκε ώστε να προβάλει εδαφικές αξιώσεις σε βάρος της Ελλάδας, ή ότι κάποιες περιοχές της ΛΔΜ αποτελούν αλύτρωτα εδάφη της Ελλάδας, ότι δεν υφίσταται μακεδονικό έθνος κλπ.¹¹⁸

Αντίστοιχη ήταν η άποψη της Γ' Διεύθυνσης για τις διμερείς ελληνογιοσλαβικές σχέσεις, η οποία σε σχετική της έκθεση υποστήριζε ότι «η ΕΜΣ στη Θεσσαλονίκη συνέχισε την έκδοση βιβλίων στα οποία το Μακεδονικό Ζήτημα εξετάζεται κατά τρόπο εχθρικό προς τη Γιουγκοσλαβία».¹¹⁹

Ο Γενικός Πρόξενος, ωστόσο, της Γιουγκοσλαβίας στη Θεσσαλονίκη δεν συμμαριζόταν τις απόψεις αυτές και θεωρούσε ότι τα γιοσλαβικά διαβήματα είχαν επηρεάσει ως ένα βαθμό τη στάση των ελληνικών Αρχών έναντι της ΕΜΣ. Ήδη από το φθινόπωρο του 1955, ο Πόποβιτς υποστήριζε τα ακόλουθα:

*Φαίνεται ότι μειώθηκε η αξία της ΕΜΣ. Στον Τύπο υπήρξαν παράπονα ότι το Υπουργείο Οικονομικών μείωσε κατά ένα μέρος την οικονομική υποστήριξη. Οι κυβερνήσεις δεν προσκαλούν πλέον τους εκπροσώπους του ιδρύματος αυτού στις επίσημες και δημόσιες εκδηλώσεις, όπως έκαναν τον προηγούμενο χρονικό διάστημα.*¹²⁰

118. DAMSPS, PA, έτος 1957, fascikla 33, dosije 32, signatura 42788/6 Φεβρουαρίου 1957.

119. DAMSPS, PA, έτος 1957, fascikla 3, dosije 32, signatura 425748/25 Μαρτίου 1957.

120. DAMSPS, PA, έτος 1955, fascikla 22, dosije 30, signatura 414375/22 Οκτωβρίου 1955.

Οι αντιλήψεις αυτές κυριάρχησαν σταδιακά στο γιουγκοσλαβικό υπουργείο Εξωτερικών, το οποίο άρχισε να υποβαθμίζει τη δραστηριότητα της ΕΜΣ και τις επιπτώσεις της στις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις. Από την άποψη αυτή είναι ενδεικτική η εκτίμηση του υπουργείου, που εμπεριέχεται στο φάκελο που προετοιμάστηκε για τον Τίτο για τις ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις με αφορμή την επίσκεψη του Καραμανλή στο Βελιγράδι, στις αρχές Δεκεμβρίου 1956. Έγραφαν οι γιουγκοσλάβοι διπλωμάτες:

Φοβούμενοι την αύξηση της επιρροής μας γενικότερα στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στην Αιγαιακή Μακεδονία, οι Έλληνες οργάνωσαν περιστασιακά διάφορες αντιγιουγκοσλαβικές επιθέσεις, ιδιαίτερα πριν από δύο χρόνια. Έτσι, για παράδειγμα, στο βιβλίο «Το Μακεδονικό Ζήτημα και η Σοβιετική Πολιτική» (έκδοση ΕΜΣ) αναφέρεται ότι «η σοβιετική πολιτική έφερε τον Τίτο στην εξουσία, όπως και τον Γκρόζα στη Ρουμανία», ότι «ο Κολισέφσκι ήταν και παρέμεινε Βούλγαρος», ότι «η επιμονή των κομμουνιστών ηγετών της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας στα επιθετικά και ιμπεριαλιστικά κατά της Ελλάδας σχέδιά τους είναι ίδια όπως εκείνα που είχαν την εποχή τους οι πλέον σοβινιστικοί και πλέον αντιδραστικοί ηγέτες αυτών των δύο χωρών» [...]

Το τελευταίο διάστημα μικρός αριθμός εντόπων ασχολείται με τέτοιου είδους προπαγάνδα. Μπορούμε να πούμε ότι η κατάσταση έχει σχετικά ηρεμήσει, μολονότι υφίστανται και δραστηριοποιούνται θεσμικοί αντιγιουγκοσλαβικοί χαρακτήρα: η ΕΜΣ στη Θεσσαλονίκη (ίδρυμα που χρηματοδοτείται από το βασιλικό ταμείο και βρίσκεται υπό την αιγίδα του Παλατιού) διακρίνεται ιδιαίτερα προς αυτή την κατεύθυνση (βιβλία, προσούρες κλπ).¹²¹

Οι απόψεις περί «μετάλλαξης» της ΕΜΣ

Στις αρχές του 1957 στο γιουγκοσλαβικό Υπουργείο Εξωτερικών άρχισε να καλλιεργείται η άποψη ότι η ΕΜΣ μεταλλασσόταν από «προπαγανδιστικό» σε επιστημονικό ίδρυμα. Σύμφωνα πάντα με την εκτίμηση του Γιουγκοσλάβου γενικού προξένου στη Θεσσαλονίκη,

η ΕΜΣ και το ΙΜΧΑ επιχείρησαν μια φαινομενική στροφή στη δραστηριότητά τους. Πράγματι, από την επιχειρησιακή-ενεργητική πολιτική δραστηριότητα προχώρησαν στην αναμόρφωση των ιδρυμάτων, ιδιαίτερα του Ιδρύματος, σε επιστημονικό όργανο, το οποίο ασχολείται με τη μελέτη των διαφόρων βαλκανικών ζητημάτων. Ο Γενικός Γραμματέας της Εταιρείας, Νάλτσας, σε μία ομιλία του υπογράμμισε ότι στόχος του είναι, μεταξύ άλλων, να συμβάλει στην εγκαθίδρυση και

121. Η έκθεση δημοσιεύθηκε στο Σφέτας, *Στη σκιά του Μακεδονικού*, σσ. 177-178.

τη βελτίωση των φιλικών σχέσεων με τους βόρειους γείτονες, αλλά ότι είναι αναγκαίο αυτοί οι γείτονες να επιδείξουν κατανόηση για τις ελληνικές θέσεις και να απορρίψουν τους προς ίδιον όφελος στόχους, τους οποίους επιθυμούν να πραγματοποιήσουν μέσω του ανύπαρκτου Μακεδονικού Ζητήματος.¹²²

Η εκτίμηση για τη «μετάλλαξη» της ΕΜΣ και του ΙΜΧΑ σε επιστημονικά ιδρύματα κατέστησε ευκολότερη την αποκατάσταση διαύλων επικοινωνιών μεταξύ του γιουγκοσλαβικού Προξενείου στη Θεσσαλονίκη και των εκπροσώπων της Εταιρείας. Προς την κατεύθυνση αυτή εργάστηκε και ο πολιτικός διευθυντής του Υπουργείου Βόρειας Ελλάδας Κλεόβουλος Τσούρκας. Η προσέγγιση διευκολύνθηκε και με την αντικατάσταση του Πόποβιτς με τον Στογιάνοβιτς στη θέση του Γενικού Προξένου στη Θεσσαλονίκη. Έγραφε, λοιπόν, ο Στογιάνοβιτς:

ο Τσούρκας, το τελευταίο διάστημα προσπαθεί διακριτικά να υπάρξει προσέγγισή μας με τον Γενικό Γραμματέα της ΕΜΣ Λέτσα. Στόχος: η παύση των δημόσιων επιθέσεων κατά της Γιουγκοσλαβίας, βασικός φορέας των οποίων είναι ο Λέτσας και [οι οποίες γίνονται] λόγω των πρακτικών αναγκών της ελληνικής πολιτικής σχετικά με τη χώρα μας. Στο πλαίσιο αυτό έπεισε τον Λέτσα να επισκεφθεί το πλοίο μας «Μαριάννα». Ο Λέτσας υπογράμμισε: «Είμαι φίλος της Γιουγκοσλαβίας, αν και ο Πόποβιτς με θεωρούσε εχθρό». Θέλει με μερικά ακόμη μέλη να επισκεφθεί την Αχρίδα, για τουριστικούς λόγους, αλλά με ολοφάνερη την πρόθεση να δουν τα μνημεία. Τις θέσεις του Τσούρκα συμμεριζέται και ο Βασδραβέλλης, ο οποίος επιθυμεί να επισκεφθεί τα Σκόπια. Μολονότι η προσέγγιση του Λέτσα δεν είναι απόρροια κάποιας αλλαγής της στάσης της Εταιρείας στο Μακεδονικό Ζήτημα, τούτο μπορεί να λειτουργήσει θετικά προς την κατεύθυνση του περιορισμού της όξυνσης, ήτοι την παύση των δημοσίων επιθέσεων. Για τον λόγο αυτό δεν αρνούμαστε την προσέγγιση.¹²³

Στο πλαίσιο αυτό, ο Γενικός Πρόξενος στη Θεσσαλονίκη ενέταξε στο σχέδιο δράσης για το 1958 και την αποκατάσταση των επαφών με την ΕΜΣ:

Το προξενείο θα αποκαταστήσει εγγύτερες επαφές με συγκεκριμένα μέλη της ΕΜΣ και του ΙΜΧΑ στη Θεσσαλονίκη με στόχο τον περαιτέρω περιορισμό της αντιγιουγκοσλαβικής προπαγάνδας (η οποία σήμερα δεν γίνεται με άμεσο τρόπο, αλλά σε αρκετές περιπτώσεις με έμμεσο). Είχαμε ήδη τα πρώτα θετικά αποτελέσματα από τις επαφές αυτές.¹²⁴

122. DAMSPS, PA, έτος 1957, fascikla 31, dosije 2, signatura 43489/15 Ιανουαρίου 1957.

123. DAMSPS, PA, έτος 1957, fascikla 32, dosije 4, signatura 415150/4 Ιουλίου 1957.

124. DAMSPS, PA, έτος 1958, fascikla 33, dosije 1, signatura 429941/8 Μαΐου 1958.

Η προσέγγιση αυτή ενισχύθηκε από την εκτίμηση του ίδιου Προξένου ότι «η ΕΜΣ στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο αυτή (1956-57) δεν ήταν πολύ δραστήρια και δεν προχώρησε σε δημοσιεύσεις ‘μελετών’ για τη Μακεδονία και το Μακεδονικό Ζήτημα».¹²⁵

Η παρατήρηση του Γιουγκοσλάβου διπλωμάτη δεν ήταν αβάσιμη. Από το 1954 και μετέπειτα παρατηρείται στασιμότητα στις εκδόσεις της ΕΜΣ, γεγονός που ο ίδιος θεώρησε ως αποτέλεσμα των παρεμβάσεων της ελληνικής πολιτείας.¹²⁶ Η εκτίμηση όμως αυτή απείχε από την πραγματικότητα, καθώς στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα η ΕΜΣ είχε περιέλθει σε δεινή οικονομική κατάσταση. «Η κατάσταση, κύριοι, είναι απελπιστική», υπογράμμισε στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας ο Γενικός Γραμματέας της Αλέξανδρος Λέτσας, τον Σεπτέμβριο του 1955, λόγω των οικονομικών προβλημάτων που προήλθαν από την ανέγερση του δεύτερου κτηρίου της ΕΜΣ και της μη έγκαιρης εκταμίευσης κεφαλαίων από τον κρατικό προϋπολογισμό.¹²⁷

Για την άρση του οικονομικού αδιεξόδου θεσπίστηκε λίγο αργότερα και ειδικό τέλος, το επονομαζόμενο «Μακεδονόσημο».¹²⁸ Επρόκειτο για αύξηση του κόστους των επιστολών και ταχυδρομικών δεμάτων που προορίζονταν ή αποστέλλονταν από την ελληνική Μακεδονία. Θεσπίστηκε μετά από απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου στις 5 Ιουλίου 1956 και ίσχυσε μέχρι την 5η Μαρτίου 1959. Ο υφυπουργός Οικονομικών Αλιμπράντης, επιχειρηματολογώντας στο Κοινοβούλιο για την αναγκαιότητα της επιβολής του «Μακεδονόσημου», ανέφερε:

125. DAMSPS, PA, έτος 1957, fascikla 33, dosije 32, signatura 425748/9 Δεκεμβρίου 1957.

126. Στο πλαίσιο της Μακεδονικής Εθνικής Βιβλιοθήκης που εξέδιδε και συνεχίζει να εκδίδει η ΕΜΣ, μετά την έκδοση του βιβλίου του Εμμ. Θ. Γρηγορίου, *Έλληνες και Βούλγαροι, Θεσσαλονίκη 1954*, ακολούθησε η έκδοση του ίδιου συγγραφέα, *Πανηγυρικών λούκωμα ΓΓερμανού Καραβαγγέλη, μητροπολίτου Καστορίας*, Θεσσαλονίκη 1959 και του Α.Ν. Λέτσα, *Δύο διαλέξεις: Α', Τα ελατήρια, άνω ώθησαν τον Κάσσανδρον να ιδρύση την Θεσσαλονίκην. Β', Η εξέλιξις της Θεσσαλονίκης κατά την μακεδονικήν, ρωμαϊκήν και βυζαντινήν περίοδον*, Θεσσαλονίκη 1964. Στο πλαίσιο της Μακεδονικής Βιβλιοθήκης, την έκδοση του «ανώδυνου» πολιτικά βιβλίου του Ι.Κ. Βασδραβέλη, *Ιστορικά αρχεία Μακεδονίας. Γ', Αρχείον Μονής Βλατάδων (1466-1839)*, Θεσσαλονίκη 1955, ακολούθησαν τα βιβλία των Ι. Μαρτινιανού, *Η Μοσχόπολις, 1330-1930*, Θεσσαλονίκη 1957 και Παν. Γυϊόκα, *Φίλιππος ο Ε'. Η πρώτη σύγκρουσις του Ελληνισμού προς την Ρώμην*, Θεσσαλονίκη 1959. Αντίστοιχη είναι η εικόνα στην Μακεδονική Λαϊκή Βιβλιοθήκη. Την έκδοση του Απ. Ε. Βακαλόπουλου, *Εθνικά αισθήματα και δράση των Ελλήνων της Μακεδονίας επί τουρκοκρατίας (1430-1821)*, Θεσσαλονίκη 1954, ακολούθησε, αρκετά χρόνια αργότερα, το βιβλίο του Μ.Γ. Παπακωνσταντίνου, *Ο νεώτερος Ελληνισμός, το παρόν και το μέλλον*, Θεσσαλονίκη 1961. Τέλος, ο τέταρτος τόμος του περιοδικού *Μακεδονικά* εκδόθηκε μόλις το 1960 και αφορούσε τη δεκαετία 1955-1960.

127. «20^η Τακτική Συνεδρία των μελών του ΔΣ συνελθείσα την 8^η Σεπτεμβρίου 1956», Δ' Βιβλίον Πρακτικών του ΔΣ από 6 Μαΐου 1954 έως 13 Νοεμβρίου 1957.

128. Για τον χαρακτηρισμό του τέλους ως «Μακεδονόσημο» και τα ποσά που εισπράχθηκαν, βλ. «Λογοδοσία του Διοικητικού Συμβουλίου», *Μακεδονικά*, 4 (1960), 612-613.

Δια σκοπούς καθαρώς Μακεδονικούς η Κυβέρνησις απεδέχθη αίτησιν επίμονον Μακεδονικήν να επιβάλη το πρόσθετον τέλος επί των ταχυδρομούμενων αντικειμένων αλληλογραφίας εν Μακεδονία. Το έσοδον αυτόν ανήλθε μέχρι της 31.12.1956 εις 1.482.907 δραχμάς και πρόκειται να διατεθή υπέρ γενικότερων Μακεδονικών κοινωνικών σκοπών και ιδιαιτέρως και πρωτίστως δια την αποπεράτωσιν του ανεγειραμένου μεγάλου Θεάτρου της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών εν Θεσσαλονίκη (Χειροκροτήματα).

Νομίζομεν ότι η Κυβέρνησις ευλόγως χειροκροτείται, κύριοι συνάδελφοι, από την Βουλήν δι' αυτήν την αποφασιστικήν πρωτοβουλίαν της. Επομένως η κατανομή των συγκεντρωθέντων μέχρι τούδε πόρων, η οποία δεν εγένετο ακόμη, αλλά πρόκειται να γίνη συντόμως δια κοινής αποφάσεως των Υπουργών Παιδείας και Οικονομικών, θα περιλάβη κυρίως την Εταιρείαν Μακεδονικών Σπουδών και ευρύτερους Μακεδονικούς σκοπούς.

Ευχαριστών τον κ. συνάδελφον (τον κ. Ι. Παπαηλιάκη), διότι μου παρέχει την ευκαιρίαν να δηλώσω απόψε ενώπιον του Σώματος ότι η Κυβέρνησις περιβάλλει με ιδιαίζουσαν στοργήν το μέγα κοινωνικόν και εθνικόν έργον της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και άπειροι είναι αι εκδηλώσεις στοργής και των ευλόγων παροχών πάσης φύσεως, τας οποίας προσφέρει προθύμως υπέρ του μεγάλου αυτής έργου και προς αποπεράτωσιν του ανεγειρομένου Θεάτρου εις Θεσσαλονίκην, το οποίον μέλλει να κοσμήση την ιστορικήν πόλιν και να πληρώση το μέγα κενόν, όπερ εκ της ελλείψεώς του υπάρχει εις την συμπρωτεύουσιν. Και εις το υπό ψήφισιν δασμολογικόν νομοσχέδιον περιέχεται διάταξις, η οποία παρέχει πλήρη δασμολογικών ατέλειαν εις ό,τι θα εισαχθή και θα χρησιμοποιηθή δια την ανέγερσιν και τον εμπλουτισμόν του Θεάτρου.¹²⁹

Ο βουλευτής Παπαηλιάκης, ο οποίος είχε καταθέσει και τη σχετική επερώτηση προς τον υφυπουργό Οικονομικών, έσπευσε να υπερθεματίσει τη θέσπιση του «Μακεδονόσημου»,

δεδομένου ότι το προϊόν του τέλους θα διατεθή υπέρ των κοινωφελών σκοπών. Διότι, προσέθεσεν, εάν πρόκειται περί της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών ουδεμία υπάρχει αντίρρησις δια το πρόσθετον τέλος. Θα επρότεινα μάλιστα το τέλος να επιβληθή εφ' ολοκλήρου της χώρας, διότι η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών τιμά την Ελλάδα.¹³⁰

129. Εφημερίδα *Ελληνικός Βορράς*, 23 Ιανουαρίου 1957.

130. Στο ίδιο.

ΕΜΣ και Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας

Η διαφορετική αντιμετώπιση της ΕΜΣ από τη γιουγκοσλαβική διπλωματία φαίνεται ότι επικυρώθηκε στη συνάντηση μεταξύ στελεχών του γιουγκοσλαβικού Υπουργείου Εξωτερικών και του Γενικού Προξενείου στη Θεσσαλονίκη για τη δράση των διπλωματικών υπαλλήλων στη Βόρεια Ελλάδα, που πραγματοποιήθηκε στις 14-16 Ιουνίου 1958. Σύμφωνα με το πρακτικό της συνάντησης:

Με την ΕΜΣ και το ΙΜΧΑ στη Θεσσαλονίκη υπήρξαν μόνο άτυπες επαφές μέσω δύο καθηγητών μελών των προαναφερόμενων ιδρυμάτων. Απόφαση: Να γίνει ειδική διαβούλευση για τις σχέσεις με τα συγκεκριμένα ιδρύματα με την Γ' Πολιτική Διεύθυνση, καθώς πρόκειται για αλυτρωτικές οργανώσεις.¹³¹

Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, στη σύσκεψη που ακολούθησε προφανώς αποφασίστηκε οι ενέργειες της ΕΜΣ να αντιμετωπίζονται από το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας, το οποίο άρχισε την ίδια εποχή να εκδίδει το περιοδικό *Αγγελιοφόρος του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας* [Гласник на Институтот за Национална Историја]. Άλλωστε, μεταξύ των καθηκόντων που τέθηκαν στο Ινστιτούτο από τον γνώριμο για τα Μακεδονικά Ζητήματα Λάζαρ Μοϊσσοφ ήταν τα ακόλουθα:

Σήμερα στον ξένο Τύπο και σε συγκεκριμένες εκδόσεις, ιδιαίτερα σε κάποιες γειτονικές χώρες, αφιερώνεται ιδιαίτερη προσοχή σε συγκεκριμένα ζητήματα της εθνικής μας ιστορίας και για το ζήτημα της Μακεδονίας, γενικότερα. Είναι απαραίτητο να καταγράφονται συστηματικά όλες οι εκδόσεις, οι αναφορές και τα στοιχεία από το εξωτερικό σχετικά με τη Μακεδονία και να χρησιμεύσουν στο περαιτέρω έργο του Ινστιτούτου.¹³²

Η πρακτική που ακολούθησε το γιουγκοσλαβικό Προξενείο στη Θεσσαλονίκη ήταν αντίστοιχη. Στην ετήσια έκθεσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών για τα πεπραγμένα της αρχής της οποίας προΐστατο ο Πρόξενος Θεσσαλονίκης ανέφερε:

Αποστείλαμε στο Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας τις εκδόσεις (όσες μπορούσαμε να βρούμε) της ΕΜΣ και του ΙΜΧΑ, καθώς και άλλα βιβλία και εκδόσεις οι οποίες θα μπορούσαν να παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Αποστείλαμε το υλικό αυτό προς χρήση και ενδεχόμενη μετάφραση και με την επισήμανση να μας επιστραφεί. Το Ινστιτούτο έτσι και έ-

131. DAMSPS, PA, έτος 1958, fascikla 34, dosije 2, signatura 415323/20 Ιουνίου 1958.

132. Лазо Мојсов «За идните задачи на Институтот за национална историја» [Για τα μελλοντικά καθήκοντα του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας], *Гласник на Институтот за национална историја*, 1(1957), 335-5.

*πραξε. Στη διάρκεια του περασμένου έτους αποστείλαμε είκοσι περίπου βιβλία και άλλα έντυπα.*¹³³

Άλλωστε, η πρακτική της παρουσίασης των βιβλίων που εξέδιδε η ΕΜΣ και το ΙΜΧΑ μέσα από τις στήλες του *Αγγελιοφόρου του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας* είχε αρχίσει στο πρώτο κιόλας τεύχος του περιοδικού.¹³⁴ Η παρουσίαση συνοδευόταν από σχόλια που ήταν διαμετρικά αντίθετα με τη φρασεολογία που είχε υιοθετήσει η *Φωνή των Αιγαιατών* λίγα χρόνια νωρίτερα. Η πρώτη παρουσίαση έκδοσης της ΕΜΣ από τον *Αγγελιοφόρο* «κληρώθηκε» στον «αιγαιάτη» Τοντόρ Σιμόφσκι, άλλοτε διευθυντή της *Φωνής των Αιγαιατών* και διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής των Σκοπίων. Ο Σιμόφσκι αναφέρθηκε στα βιβλία του Βασδραβέλλη, *Ιστορικά αρχεία Μακεδονίας* και τα οποία χαρακτήρισε, απλώς, ως «υλικό εξαιρετικής σημασίας για τη μελέτη της ιστορίας της Μακεδονίας στην περίοδο αυτή», σημειώνοντας ότι «δεν μπορεί παρά να θεωρηθούν ως σημαντικό ιστορικό υλικό για την ιστορία μας».¹³⁵ Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε και η κριτική για το βιβλίο του Περιτλέους Α. Αργυροπούλου, *Ο Μακεδονικός Αγών (Απομνημονεύματα)*, που εκδόθηκε το 1957, όπου ο επίσης «αιγαιάτης» Χρήστο Αντόνοφσκι έγραψε:

*Σε αντίθεση με τα απομνημονεύματα άλλων Ελλήνων του Μακεδονικού Αγώνα, τα απομνημονεύματα του Αργυρόπουλου έχουν γραφεί με ψυχραιμία, χωρίς υπερβολές και μεγεθύνσεις του έργου. Μολονότι ο συγγραφέας γνωστοποιεί από την αρχή ότι είναι οπαδός της μεγαλοελληνικής ιδέας για την επικυριαρχία στη Μακεδονία και ενεργά εργάζεται προς αυτή την κατεύθυνση, εντούτοις η αντικειμενικότητα με την οποία παρατίθενται κάποιες στιγμές της μακεδονικής ιστορικής πραγματικότητας κατατάσσεται στα θετικά του βιβλίου.*¹³⁶

Εξίσου λιτή ήταν και η κριτική του Σιμόφσκι στη διάλεξη του Βασδραβέλλη για τον ρόλο της Νάουσας στους αγώνες για την ανεξαρτησία. Η μόνη επισήμανση που έγινε από τον Σιμόφσκι ήταν ότι η Νάουσα «είχε και σλαβικό πληθυ-

133. DAMSPS, PA, έτος 1959, fascikla 33, dosije 2, signatura 43972/15 Ιανουαρίου 1959.

134. Το ενδιαφέρον του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας για τις ελληνικές εκδόσεις για τη Μακεδονία ήταν γνωστό στις ελληνικές αρχές, βλ. Γούναρης, Γούναρης, «Ο Μακεδονικός Αγώνας στην ελληνική βιβλιογραφία (1904-1984)», 338.

135. Τοδορ Симовски, «Две архивске публикации на ДМС од Солун» [Δύο αρχειακές εκδόσεις της ΕΜΣ], *Гласник на Институтот за Национална Историја*, I-1(1957), 281-220.

136. Христо Андоновски, «Периклис Алек. Аргиропулос, Македонска борба (Мемоар), Солун 1957» [Περιτλέους Α. Αργυροπούλου, Ο Μακεδονικός Αγών (Απομνημονεύματα), Θεσσαλονίκη 1957], *Гласник на Институтот за Национална Историја*, III-1(1959), 313-317. Βλ. Ακόμη Ανдоновски Христо, «Наум Спанос, Спомени од македонската борба, Солун 1957» [Ναούμ Σπανός, Ο Μακεδονικός Αγώνας, Απομνημονεύματα], *Гласник на Институтот за Национална Историја*, III-1(1958), 317-319.

σμό» και ότι στην εξέγερση του 1822 μετείχαν και «Μακεδόνες». ¹³⁷ Στο ίδιο πλαίσιο, «αξιόλογο κείμενο για την ιστορία μας» κρίθηκε από τον ίδιο συγγραφέα η έκδοση του Βασ. Λαούρδα (επιμ), *Αρχείον Μακεδονικού Αγώνος Πηνελόπης Δέλτα, Γερμανού Καραβαγγέλη, Ο Μακεδονικός Αγών*, που εκδόθηκε το 1958. ¹³⁸

Το μειονοτικό ως βασικό στοιχείο της Γιουγκοσλαβικής εξωτερικής πολιτικής

Ο προσανατολισμός όμως αυτός δεν διήρκησε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στα τέλη του 1957 το μειονοτικό ζήτημα άρχισε να αποκτά μία ιδιαίτερη δυναμική στο εσωτερικό της Γιουγκοσλαβίας. Η «Ένωση Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας» προχώρησε στην αποκέντρωση των εξουσιών, εξέλιξη που βοήθησε στην ανάδειξη των ιδιαίτερων συμφερόντων των επιμέρους δημοκρατιών. Από την άλλη πλευρά, το διεθνές περιβάλλον, μετά τον θάνατο του Στάλιν και την αποκατάσταση των σχέσεων με τη Μόσχα, δημιούργουσε τις προϋποθέσεις ώστε η Γιουγκοσλαβική ηγεσία να αισθανθεί αρκετά ισχυρή ώστε να προωθήσει το μειονοτικό ζήτημα στην εξωτερική της πολιτική με τις όμορες χώρες. Στο πλαίσιο αυτό, αποφασίστηκε η ίδρυση «Επιτροπής για τις εθνικές μειονότητες», η οποία άρχισε να λειτουργεί στο πλαίσιο της κεντρικής επιτροπής της «Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας». Στην πρώτη της πράξη η επιτροπή υπέβαλε ερωτηματολόγιο έξι σημείων προς την πρεσβεία της Γιουγκοσλαβίας στην Αθήνα για τη «μακεδονική» μειονότητα στην Ελλάδα. ¹³⁹

Σύμφωνη με το νέο πνεύμα ήταν η ετήσια έκθεση του Προξενείου Θεσσαλονίκης για τα πεπραγμένα του έτους 1958. Στην αναφορά του για τη δράση της Εταιρείας το προξενείο εκτίμησε ότι

137. Τοδορ Симовски, «Јоанис Васдравелис, Негоши во борбата за независност» [Ιωάννη Βασδραβέλη, Η Νάουσσα στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας], *Гласник на Институтот за Национална Историја*, II-1(1958), 265-269. Βλ. ακόμη την απουσία οποιασδήποτε κριτικής στο βιβλίο του Ι. Κ.Βασδραβέλλη, *Тουришкa έγγραφa περί του Македоникoύ Αγώνoс*, Θεσσαλονίκη 1958 από τον Андоновски Христо, «Турски документи од македонската борба, Солун 1958» [Τουριρικά έγγραφα περί του Μακεδονικού Αγώνος, Θεσσαλονίκη 1958], *Гласник на Институтот за Национална Историја*, II-1(1958), 270-273.

138. Τοδορ Симовски, «Архивата на македонската борба од Пинелопи Делта, Германос Каравангелис, Македонска Борба (спомени), Солун 1958» [Αρχείον Μακεδονικού Αγώνος Πηνελόπης Δέλτα, Γερμανού Καραβαγγέλη, Ο Μακεδονικός Αγών], *Гласник на Институтот за Национална Историја*, III-1(1959), 307-309.

139. DAMSPS, PA, έτος 1957, fascikla 3, dosije 32, signatura 425748/2 Νοεμβρίου 1957. Για τα πρακτικά των συνεδριάσεων της επιτροπής για το ζήτημα της «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες όμορες με τη Γιουγκοσλαβία χώρες, βλ. Arhiv Srbije i Crne Gore (Αρχείο Σερβίας και Μαυροβουνίου, Arhiv Centralnog Komiteta Saveza Komunista Jugoslavije (Αρχείο Κεντρικής Επιτροπής Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας), Komisija za nacionalne manjine Centralnog Komiteta Saveza Komunista Jugoslavije (Επιτροπή για τις Εθνικές Μειονότητες της Κεντρικής Επιτροπής Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας), fond XVIII.

*τα αλυτρωτικά στοιχεία που υπάρχουν στην ΕΜΣ, το ΙΜΧΑ και στη συντακτική ομάδα κάποιων εφημερίδων και αλλού συνέχισαν να είναι πλήρως αντίθετα με οποιαδήποτε συνεργασία με την ΛΔΜ, ακόμη και με την ΟΑΔΓ, ως κομμουνιστικής χώρας.*¹⁴⁰

Η εκτίμηση αυτή άρχισε σταδιακά να αντικατοπτρίζεται και στο ύφος της κριτικής που ασκούσαν οι εκπρόσωποι της σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας στις εκδόσεις της ΕΜΣ και του ΙΜΧΑ μέσω του *Αγγελιοφόρου του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας*. Σχολιάζοντας το κείμενο του Χρ. Νάλτσα, *Ο Μακεδονικός Αγών εις την Δυτικήν Μακεδονίαν* (1958), ο Σιμόφσκι έγραψε:

*Ο συγγραφέας προχωρεί σε βάνανση πλαστογράφιση των ιστορικών δεδομένων και της πραγματικότητας, υπογραμμίζοντας ότι στη Δυτική Μακεδονία το ελληνικό στοιχείο πάντα υπερερούσε στο παρελθόν [...] Από την προαναφερόμενη σύντομη περιγραφή μπορεί κανείς ελεύθερα να ισχυρισθεί ότι αυτή η προσούρα δεν έχει καμία επιστημονική αξία και έχει εντελώς διαφορετικό στόχο.*¹⁴¹

Διαβήματα πάντως προς τις ελληνικές Αρχές δεν φαίνεται να έγιναν, αλλά συνεχίστηκε η ίδια πρακτική της αποστολής των «επίμαχων» εκδόσεων στο Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας των Σκοπίων προκειμένου να υπάρξει η ανάλογη αντίδραση.¹⁴² Την ίδια εποχή η γιουγκοσλαβική και η ελληνική διπλωματία φρόντιζαν να φέρουν σε πέρας το δύσκολο έργο της σύνταξης σειράς συμφωνιών που υπογράφηκαν τελικά, στις 18 Ιουνίου 1959.¹⁴³ Ωστόσο, η δυναμική που άρχισε να αποκτά το μειονοτικό ζήτημα στο εσωτερικό της Γιουγκοσλαβίας προετοίμασε το έδαφος για την κρίση του 1960-1962, κατά την οποία η γιουγκοσλαβική πλευρά έθεσε επί τάπητος το ζήτημα όχι πλέον της δράσης διαφόρων οργανώσεων, που δρούσαν με τη στήριξη ή/και την ανοχή του ελληνικού κράτους, αλλά της πολιτικής των κρατικών αρχών έναντι της «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα. Το θέμα όμως αυτό ξεφεύγει από τα όρια του παρόντος.

140. DAMSPS, PA, έτος 1959, fascikla 33, dosije 2, signatura 43972/15 Ιανουαρίου 1959.

141. Тодор Симовски, «Χριστοφορος Νάλτσα, Μακεδονската борба во Западна Македонија, Солун 1958» [Χριστόφορος Νάλτσα, Ο Μακεδονικός Αγών εις την Δυτικήν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1958], *Гласник на Институтот за Национална Историја*, III-1(1959), 309-311.

142. Η εκτίμηση ότι δεν υπήρξαν διαβήματα προς την ελληνική πλευρά στηρίζεται στην αποστροφή του γενικού προξένου στη Θεσσαλονίκη ότι απέστειλε το βιβλίο του Nikolaos Andriotis, *The Federal State of Skopje and its Language*, Athens 1957, στο Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας προκειμένου να προετοιμάσει τη σχετική απάντηση, ενώ αντίθετα ο ίδιος προέβη σε «διαβήματα διαμαρτυρίας προς τις τοπικές αρχές και τον τοπικό Τύπο» για τα δημοσιεύματα που υπήρξαν «κατά της ΛΔΜ και της μακεδονικής γλώσσας» με αφορμή το σλαβολογικό συνέδριο της Μόσχας, AMSPS, PA, έτος 1959, fascikla 33, dosije 2, signatura 43972/15 Ιανουαρίου 1959.

143. Βάλντέν, *Ελλάδα – Γιουγκοσλαβία*, σσ. 12-17.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, στη διάρκεια του 1950, όταν εξελίχθηκε η διαδικασία εξομάλυνσης των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας, οι δύο πλευρές επιχείρησαν να θέσουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το Μακεδονικό Ζήτημα. Η ελληνική πλευρά αντιμετώπιζε το ζήτημα από τη σκοπιά της παρουσίας ή μη σλαβόφωνου/σλαβομακεδονικού στοιχείου στην ελληνική Μακεδονία. Στο πλαίσιο αυτό θεωρούσε ότι το ζήτημα είχε επιλυθεί κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, με την αποχώρηση των Σλαβομακεδόνων από την ελληνική επικράτεια. Τυπικά, όσοι Σλαβόφωνοι παρέμειναν στο ελληνικό έδαφος θεωρήθηκε ότι είχαν ελληνική συνείδηση. Στο πλαίσιο αυτό η Ελλάδα επεδίωκε να αποσπάσει από την γιουγκοσλαβική πλευρά δήλωση ότι δεν θα θέσει μειονοτικό ζήτημα. Αντίθετη ήταν η άποψη της Γιουγκοσλαβίας. Η ηγεσία της χώρας θεωρούσε ότι στην Ελλάδα υπήρχαν συμπαγείς «μακεδονικοί» πληθυσμοί και ζητούσε από την Ελλάδα να προχωρήσει στην αναγνώριση ύπαρξής τους ως «μακεδονική εθνική μειονότητα». Τελικά, οι δύο πλευρές αποφάσισαν να αποσύρουν το ζήτημα από την ημερήσια διάταξη, χωρίς να ικανοποιηθεί κάποια πλευρά.

Λίγους μόνο μήνες μετά την εξομάλυνση των σχέσεων έγιναν τα πρώτα διαβήματα προς την ελληνική πλευρά για την «πολιτική διακρίσεων», που –κατά την εκτίμηση των Γιουγκοσλάβων– ασκούσε η ελληνική πολιτεία. Στις αιτιάσεις αυτές η ελληνική πλευρά άρχισε να αντιτάσσει το ζήτημα της εχθρικής προπαγάνδας που αναπτυσσόταν στα Σκόπια. Ο περιφημος σήμερα χάρτης «των εθνοτικών και γεωγραφικών συνόρων της Μακεδονίας», το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων, τα εκθέματα στα μουσεία των Σκοπίων, οι απόψεις της σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας για την ιστορία της Μακεδονίας κλπ, ήταν μερικά από τα ζητήματα που έθεσαν οι Έλληνες διπλωμάτες. Επιχειρώντας να απαντήσει στα ελληνικά διαβήματα διαμαρτυρίας, η γιουγκοσλαβική πλευρά θεώρησε ότι αντίστοιχα «προπαγανδιστικό» ήταν και το έργο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Οι πρώτοι τέτοιου είδους χαρακτηρισμοί προήλθαν από το περιοδικό *Η Φωνή των Αιγαιτών*, που εκδιδόταν στα Σκόπια από Σλαβομακεδόνες που είχαν αποχωρήσει από την ελληνική επικράτεια στη διάρκεια της δεκαετίας του 1940. Ακολούθησε η πολιτική ηγεσία της ΛΔΜ, δια του βιβλίου του Λάζαρ Μοϊσωφ. Το πρώτο χρονικό διάστημα η γιουγκοσλαβική πλευρά αντέδρασε δυναμικά και διέταξε την απαγόρευση της κυκλοφορίας τόσο του περιοδικού όσο και του προαναφερόμενου βιβλίου. Δεν θέλησε, ωστόσο, να λάβει δραστηριότερα μέτρα για τον περιορισμό της αλυτρωτικής προπαγάνδας της ΛΔΜ. Αντίθετα, άρχισε σταδιακά να υιοθετεί τις απόψεις για τον «προπαγανδιστικό» χαρακτήρα της ΕΜΣ σε μια προσπάθεια συμψηφισμού της δραστηριότητάς της με τη δραστηριότητα των κρατικά ελεγχόμενων φορέων της ΛΔΜ.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 άρχισε να καλλιεργείται από τη γιουγκοσλαβική διπλωματία η άποψη περί «μεταλλαγής» της ΕΜΣ από «προπαγανδι-

στικό σε επιστημονικό» ίδρυμα. Ως τέτοιο, την «αντιμετώπισή» του ανέλαβε το Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας των Σκοπίων, μέσω του *Αγγελιοφόρου του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας*. Η προσέγγιση αυτή προσέδωσε έναν ακαδημαϊκό χαρακτήρα στη διένεξη μεταξύ των δύο ιδρυμάτων γύρω από πολιτισμικά θέματα και ερμηνείες της ιστορίας της Μακεδονίας και της μακεδονικής κληρονομιάς, διένεξη η οποία διαρκεί έως τις ημέρες μας.

Σε κάθε πάντως περίπτωση, ήταν σαφής η εργαλειακή χρήση της δραστηριότητας τόσο της ΕΜΣ από τις ελληνικές όσο και της Ένωσης Προσφύγων και του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας από τις γιουγκοσλαβικές Αρχές. Όταν η διασταύρωση των ιστορικών επιχειρημάτων εξυπηρετούσε την πολιτική που ασκούσε το ένα κράτος έναντι του άλλου τα ιδρύματα αυτά δρούσαν ως «αιχμές του δόρατος». Άλλοτε όμως και κυρίως την εποχή που επιχειρούνταν η ελληνογιουγκοσλαβική προσέγγιση οι αρχές των δύο χωρών αποστασιοποιούνταν, ή ακόμη καταδικάζαν τη δράση τους.